

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Sammlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Sammlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Sammlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

”vi äro stora kräk”

– nya uppgifter om Heidenstams angrepp på Fröding 1896

Av DAVID GEDIN

Tidigare forskning – utgångspunkt

1946 skriver Fredrik Böök i sin biografi över Heidenstam om dennes relation till Fröding att:

[...] det fanns ingenting tarvligt eller hätskt i den kritik, som Heidenstam ofta riktade mot Fröding – den var fullkomligt saklig och uppriktig, den hade sin rot i hans egen innersta natur, i hans konstnärliga ideal, som han inte kunde svika utan att skada sin själ.¹

I Germund Michaneks grundliga avhandling från 1962, beskrivs Heidenstam lite försiktigare som ”inte särskilt imponerad av Fröding.”² Däremot är båda överens om att Fröding såg upp till Heidenstam som till en mästare och vän. Liksom att den missämja som uppkom mellan diktarna, och som så småningom förvandlas till en öppen konflikt, var ett resultat av turerna kring åtalet av ”En morgondröm” 1896. Enigheten inbegriper inte bara Böök och Michaneck, utan också John Landquist i hans Fröding-biografi från 1956.³ Alla tre menar att grälet hade sin upprinnelse i att Fröding under debatten påstods ha publicerat dikten på uppmaning av Heidenstam och Ellen Key (fastän utan namns nämmande). En upplysning som kommenterades i *Aftonbladet* med att: ”Sveriges störste nu lefvande och diktande skald, i slika fall icke behöver bruka råd från gudomligheter af lägre rang inom litteraturen [...]”⁴ En hierarkisering som ska ha sårat Heidenstam djupt.

Att han faktiskt hade uppmanat Fröding att publicera dikterna utan att, som det verkade, reflektera över konsekvenserna gjorde inte saken bättre, något som Böök förklarar med allmän obetänksamhet.⁵ Landquist utvecklar tesen och vill förklara tanklösheten med att Heidenstams omogna egoism ledde till en vilja att posera som djärv och fri utan att senare ta ansvar för resultatet, men att hans dikt till Frödings jordfästning var en botgöring. Uppfattningen övertas i sin tur av Michaneck.⁶

Samstämmigheten är med andra ord stor, men nya uppgifter ger anledning att nyansera och delvis ifrågasätta skildringen.

Etablerad bakgrund, problematisering

Bakgrunden var att sommaren 1896 hade ett sällskap konstnärer samlats i Sandhamn, efter att ha firat Heidenstams dionysiska bröllopfest med Olga Wiberg på Blå Jungfrun i Kalmarsund. Heidenstam, Gustaf Fröding, Albert Engström, Birger Mörner, J. A. G. Acke, Adolf Paul med flera, levde ett lössläppt bohemliv. Acke ska till exempel ha uppfunnit ”det simmande smörgåsbordet”.

[...] bottnet av en gammal silltunna [dukades] med fyllda supglas och vederbörligt tilltugg och sändes ut på böljan blå med sin läckra last. Acke, Engström och Heidenstam hoppade i, simmade efter och stodo så i ring omkring tunnbottnet, trampade vatten fulla av förakt för allt vad kallsupar hette, inmundigade nubben med tilltugg och tumlade sig så med dubbla krafter bland de andra havsodjuret, tills Acke var färdig med halvan och denna under vederbörlig avsjungning kunde gå av stapeln.⁷

I ett brev till Edvard Alkman skriver Heidenstam med barnslig stolthet hur de smyger ut och gräver upp skelettdelar på den gamla begravningsplatsen och tar med hem: ”Häromdagen råkade Engström tappa i mörkret en skalle alldeles bredvid trägångbanan nere i hamnen och där låg den och grinade ett helt dygn, ty vi vågade först insamla den, när det åter blef afton.” Han citerar också ur den vågade *Pyttans A-B och C-D-lära* som sällskapet skriver och tecknar.⁸

Samtidigt var Fröding i färd med att färdigställa *Stänk och flikar*. Både han själv och Bonnier var tveksamma till den öppenhjärtiga samlagsskildringen i femte sången av ”En morgondröm”. Det glada och ansvarlösa sällskapet invände däremot mot varje strykning. Heidenstam tycks ha varit både mest mångordig och övertygande. Men då åtalet mot dikten blev verklighet den 9 oktober ville han inte längre kännas vid historien. Påståenden i *Aftonbladet* om att Fröding, sjuk och oansvarig, tubbats av dåliga vänner, liksom möjligheten att mobiliseras till den halvan av juryn som den åtalade själv fick välja i tryckfrihetsmål, tycktes både skrämja och reta Heidenstam. Han skickade raskt tre telegram till Fröding samma dag som frågan uppkom, i vilka han förklarade att han absolut inte borde sitta i någon jury och protesterade mot att göras medansvarig. Fröding svarade med ett både uppspelt och utmanande brev och anklagade Heidenstam för plagiat, hotade med att han skulle konkurrera ut honom och undertecknade ”Din ovän Gustaf Fröding”.⁹ Bara någon vecka senare mäklades fred mellan diktarna, med Olga och Frödings syster Cecilia som mellanhänder. Men som Michaneck konstaterar:

I praktiken fick åtalet mot En morgondröm och utfallen mot Heidenstam i pressen den konsekvensen att de båda diktarna gled ifrån varandra. De växlade ännu några vänskapliga brev. Men de träffades aldrig mer.¹⁰

Problemet med den etablerade beskrivningen ovan är att den döljer att Heidenstam i själva verket privat ägnade sig åt att baktala Fröding och undergräva hans ställning. Något som blev tydligt i och med att den stora samlingen brev från Heidenstam till Oscar Levertin till sist blev tillgänglig i juli 2002.

Heidenstam tycks ha haft ett fåtal utvalda vänner som han var speciellt ohämmad inför, inte minst om sexuella förhållanden – ett ämne som upptog en stor del av hans privatliv. Till exempel gällde det Strindberg under deras tid på kontinenten, framför allt 1885–88, men efter Heidenstams debut klingar deras intimitet av. I mitten på nittio-talet etablerar han en motsvarande relation till Edvard Alkman. Däremot blir han aldrig lika frispråkig mot Ellen Key, trots deras långa, intensiva intellektuella relation, speciellt från slutet av nittio-talet. Detta är typiskt, inte bara med tanke på könens allmänna förhållanden vid tiden utan också på grund av Heidenstams misogyni och dragning till homosociala relationer. Den tveklöst intimaste och öppnaste kommunikationen har han istället med sin, enligt egen utsago, närmsta vän Oscar Levertin. Närheten mellan dem etableras snabbt efter den första kontakten våren 1888, och vänskapen förblir lika intensiv till den fortfarande inte helt förklarade brytningen 1902.

Det är framför allt när breven till Levertin, Alkman och i någon mån Key pusslas samman som bilden av Heidenstams intriger framträder.

Vad som bland annat visar sig är att Heidenstam ägnade sig åt att förtala Fröding redan före åtalet. Därmed faller de tidigare förklaringarna att Heidenstams reaktioner var ett resultat av den press han sattes under. Istället är det troligare att Heidenstam agerade konsekvent utifrån en kamp om estetiska värden och konstnärlig status – samma som han med ovanlig tydlighet ägnat sina krafter allt sedan debuten åtta år tidigare. Böök kan alltså ha fullständigt rätt i att Heidenstams uppförande hade sin rot i hans konstnärliga ideal. Däremot var hans agerande både hästskt och tarvligt.

Att de dolda attackerna framför allt skedde före åtalet, innebär å andra sidan att hans närmast desperata ansträngningar att vid den senare tidpunkten inte göras ansvarig för Frödings dikter eller att offentligt tvingas försvara dem, trots allt blir mer konsekventa och begripliga. Att stå för de dikter han privat förkastat, eller hylla den författare han förringat, svor mot just den identitet han använt sin karriär för att utforma åt sig. Det vill säga den förfinade elitistens position som nu ytterligare betonas, både för att kunna och genom att se ner på Fröding.¹¹ Dilemmat blev så olösligt att Heidenstam åtminstone bokstavligen blev sjuk.

Heidenstams position, bakgrund

Utgångspunkten var den position Heidenstam hade arbetat på att skapa åt sig själv alltifrån brytningen mellan åtti- och nittital. En strategi som först och främst hade

manifesterats i programskriften *Renässans* 1889. Trots att det skedde på hans författarvänners bekostnad förde Heidenstam där fram en estetik för vilken han själv framstod som ledare och banbrytare och som betonade kontrasten till den föregående. Visserligen var han mån om att inledningsvis nyansera kritiken och hylla de främsta manliga åttitalisterna, som till exempel Geijerstam och inte minst Strindberg. Den senare också genom att privat omsorgsfullt förvarna om broschyren. Inte heller tog han steget fullt ut, vilket resulterar i att programmet blev ofullgånget och delvis motsägande. Men för att lägga grunden för vad Axel Lundegård under Strindbergsfejden, tjugo år senare, skulle döpa till ”det vittra decennieskiftet”, förpassade han sina kolleger till en övervunnen ståndpunkt, ”den till mod förstenade skolan”.¹² Med syfte att mot en enhetligt gråtrist fond måla upp sin egen färgglada estetik förnekade han åttitalisternas utveckling och deras individuella särdrag. När Geijerstam protesterade replikerade Heidenstam att han inte hade haft lust att göra någon mer systematisk inventering: ”Ett dylikt polisgöra låg mig emot. Derfor ville jag hofsamt yttra min estetiska bekännelse och öfverlemnna åt läsaren att sjelf se åt hvilka jag gjorde grimaser.”¹³

Naturligtvis kände sig de författare, varav de flesta året innan hade hyllat hans debutsamling och välkomnat honom i den unga generationen, svikna.¹⁴ Både Geijerstam och Strindberg blev ursinniga, medan deras konservativa fiender med Carl David af Wirsén i spetsen knappt förmådde dölja sin skadeglädje.¹⁵

Det var inte bara var estetiken utan också den personliga positionen som spelade en central roll för Heidenstam. När han den 21 september 1889 skickar *Renässans* till Karl-Otto Bonnier förklarar han att det brådskar med utgivningen. Han har just sett att Zola uttalat sig om naturalismens fall och det är fara värt att Georg Brandes och andra kommer att följa efter.¹⁶

Också i sina tidiga brev till Levertin betonar han gång på gång den offentliga statusens betydelse. När Axel Danielsson och Hjalmar Branting dömdes till fängelse för hädelse 1888, skriver han upprört att man absolut borde försvara dem, men tillägger omedelbart: ”Man skulle göra narr af oss, om vi uppträdde. Vi få uppöfva vårt tålamod. Personer utan namn äro odugliga i strider af detta slag. Det gäller att göra sig namnet...”¹⁷ Till det kan läggas att det är påtagligt hur ovillig han är att publicera sin och Levertins satir över åttitalsrealismen, *Pepitas bröllop* (1890), anonymt. Han vill framträda med namn.¹⁸

Samtidigt är den hållning han ägnar sig åt att etablera en *modern* estetisk elitism. Som sådan vill han inte heller förknippas med de konservativa krafterna i samhället – de författare och kritiker som har lett reaktionen mot åttitalisterna och som allierade med kyrka och kungahus representerar en utdöende samhällshierarki. Inte minst fjärrar sig Heidenstam kompromisslöst från dem genom sin kritik av kristendomen och kyrkan. Den senare utgjorde det oskarianska samhällets etiska och kun-

skapsteoretiska auktoritet, den institution som – om än på reträtt – kontrollerade samhällsinformationen via predikstolar och katedrar. Därigenom var den de ”fria” författarnas främsta konkurrent och den farligaste motståndaren mot deras konstnärliga och intellektuella oberoende.¹⁹

I *Hans Alienus* 1892 låter han huvudpersonen gång på gång förkunna de estetiska värdenas överhöghet:

Samtidens och de förste kristnes läsarefasa för det skönas syndfullhet besticker mig icke. Hela min varelse samlas i en brännpunkt. Jag har en lika outsläcklig skönhets-törst, som om jag lefde vid renässansens midsommar. Men det anses förbjudet att tillstå sådant i en naturvetenskaplig tid.²⁰

Till skillnad från åttitalisterna försöker han däremot inte direkt överta kyrkans roll genom att debattera livsfrågor med en större publik. Det faktum att åttitalisterna hade misslyckats i den ambitionen kan också ha spelat en roll. För trots att de fick stor uppmärksamhet och hade befunnit sig i samhällsdebattens mitt hade deras böcker med få undantag sålt dåligt.²¹ Heidenstam var, liksom alla andra, medveten om den leda samtiden kände inför den politiskt radikala, problemdebatterande åttitalislitteraturen, som vid den här tidpunkten pressades av ett allt konservativare samhällsklimat. Många av åttitalisförfattarna var också på väg att ompröva sina estetiska hållningar. Det är som Geijerstam bittert skriver apropå *Renässans*:

Du har angripit några unga författare, som mödosamt tillkämpar sig åtminstone rätten att vara till, hvilkas ställning just nu är svårare än någonsin, författare, som dessutom ej stelnat, som lika ifrigt som du sökt och söka efter det stora nya, som kommer dag efter dag.²²

Det fanns element i Heidenstams estetik som borde kunna tilltala en större läsekrets – hyllandet av glädjen och fantasin på bekostnad av verklighetsavbildningen, likaså hans starka nationalism.²³ Men upphöjandet av poesin på prosans bekostnad var inte publikfriande, utan framhöll snarare ostentativt hans ambition att vara exklusiv. Individualismen och ”egoismen” som han hyllade gick också hand i hand med motviljan, för att inte säga avsmaken för socialt engagemang. På ett postkort skriver han 1890 till Levertin om hur glad han är att de inte har skrivit något om ”de små” i *Pepitas bröllop*, eftersom de då hade hamnat i ”det sociala programmet”. Visserligen, skriver han, föredrar han fortfarande politiskt att mätta många små än enstaka dästa övermänniskor. Men estetiskt är han hjärtligt trött på dem.²⁴ Symptomatisk är inledningen till reseskildringen *Från Col di Tenda till Blocksberg* 1888 där han skildrar en jordbävning i San Remo: ”Sinnets medlidande brottades med ögats glädje.” Som Böök konstaterar vinner det senare utan större ansträngning.²⁵

Men är han offentligt demonstrativt politiskt likgiltig, uttrycker hans texter ändå en medkänsla med dem som sliter ont. När han skildrar den ovannämnda jordbävningen är han noggrann med att också beskriva italienarnas vrede över de franska korrespondenternas alltför lättsinniga reportage. Och hans besök på ett ”dårhus” i Rheinau är en ännu levande infernoskildring.²⁶ Typiskt är att i ”Moguls kungaring” i *Vallfart och vandringsår* är diktjaget från Hafeds olycksdrabbade, otursförföljda släkt – inte Umballas tursamma. Något som i sin tur skapar en spänning i lättsinnighetens lovtal. (Liksom att i prologen läsaren får veta – helt utifrån Schillers romantiska dikotomi – att samlingens ”jag” och hans läsekrets tillhör de reflekterande, det vill säga handikappades skara, inte de naiva berättarnas.) Fortfarande i Tivedendikterna (i *Dikter* 1895) lyfter han fram – trots många romantiserande drag och deras delvis emblematiske funktion – de fattiga invånarna: ”Koj-Britta”, ”Fiskare-Jan”, ”Slipare-Pär”, etcetera.

Den övergivenhet och längtan som är ett genomgående drag i hans diktning, kan ännu under hela första halvan av nittitalet transcendera till medlidande, också med dem som lider materiell brist – till samhällets olycksbarn likväl som till den ensamma ädlingen.

Heidenstams målinriktade arbete att etablera sig själv som den samtida litterära elitens spjutspets fortsätter under perioden med betoning av stil- och formförnyelse, liksom ett romantiskt hyllande av undantagsmänniskan. Som poet skriver han fri vers och bryter mot vedertagen grammatik, och det är med stolt självmedvetenhet han presenterar sitt debutmanus för Bonnier:

[...] jag [har] visserligen på sina ställen nyttjat ”fri vers”, men jag har därför icke skrivit slarfvig och vårdslös vers, utan särskildt vinnlagt mig om en konstnärlig form. [...] Att dikterna oftast äro långa samt ibland inväfda med prosa får väl snarare betraktas som en egenhet än en svaghet.²⁷

I *Endymion* (1889) inledde han med att etablera ett intimt tilltal som bröt med både den borgerliga romanens högläsning och med åttitalisternas tendenslitteratur: ”Du skall ej läsa min bok högt för din vän. Det är i ensamheten jag vill träffa dig, ty den har stora ögon och ärliga känslor och jag tror, att du i ensamheten bäst skall förstå mig.”²⁸ I *Hans Alienus* (1892) blandade han samman fantastik, poesi och realism, och predikade estetikens överhöghet – både mot kyrkan och mot den positivistiska framstegstron: ”Lifvet är en kamp om det sköna. [...] Det fula är det onda. Att nödgas umbära det sköna är lifvets största plåga och hålles för en skam – något som fåfången vet.”²⁹

Redan åttitalisterna hade drivit och etablerat föreställningen om det viktiga i att

en författare bör vara modern – utifrån samtidens upplevelse av Sveriges efterblivenhet och de danska och norska diktarnas erkända storhet.³⁰ Heidenstam driver tessen ett steg längre och är förmodligen den första som (med rötter i romantiken) betonar författaren som avantgardist. Strindberg kan naturligtvis, och kommer också mena att han var före sin tid. Men hans ojämförliga genomslag och ställning hos en större publik under åttitalet hindrade honom från att på allvar hävda en ställning som missförstådd och missaktad. Heidenstam kunde tvärtom med avstamp i åttitalisternas betoning av sin ”modernitet” (Brandes beskrivning *I det moderne gjenombruds men* förvandlad till etikett för perioden) hävda att det nya måste vara modernare än ”modernt” – så långt före sin tid att det inte kan betecknas och inordnas. I det opaginerade förordet till *Endymion*, får ”solskenstankarna” slå fast att ”Grävådersstämningen har blifvit modern; men kommer något därhän, att det kallas modernt, är det en övermogen frukt, som redan boknar på ena sidan.”

Hade han några föregångare var det snarast Mathilda Kruse (pseud. ”Stella Kleve”) och Ola Hansson som – inspirerade av fransk dekadens – intog en liknande position. Men medan de tycktes ständigt överraskade över det motstånd och den brist på förståelse de mötte, integrerar Heidenstam detta tvärtom i själva författarrollen. Den 2 juli 1889, skriver han till exempel till Levertin.

Det är därför min öfvertygelse, att då nya talanger komma att stiga upp, blir de icke den nu rådande skolan trogna. Talangen vill ju nemligen sällan eller aldrig följa den utstakade vägen. Han plöjer öfver diken och murar, ställer öfverdrift mot öfverdrift, manifesterar sig sjelf och bryter med hela världen.³¹

Provokationen, brottet mot de rådande normerna blir inte enbart ett resultat av den skönlitterära produkten utan får ett egenvärde – just som ett indicium på kvalitet. I ”Inbillningens logik” i *Ord och Bild* 1896 är han explicit.

Hvem som helst, som fört penna eller pensel, vet af erfarenhet, att de formela charlantanerierna alltid mottagas med jubel och beteckna vägen till berömmelse, ty de kräfvä icke inbillningskraft för att fattas utan blott och bart det vida allmännare formsinnet. Ju mer oförbehållsamt inbillningen kastar sin slöja, dess mer främmande och underlig skall hon synas alla utom de få, hos hvilka hon händelsevis möter släktskap, och jag kan ej värja mig för den misstanken, att det djupast diktade, helst när det stammar från tider, hvilkas känslor buro en annan färg än våra, blir förbisedt, och att mångt verk, hvilket vi särskildt beundra, egentligen endast är en af diktens eller konstens tommaste och lättfattligaste paradmarscher.

[...] När det gäller konst är inbillningsmänniskan den enda fackmannen och den enda auktoriteten.³²

Sammantaget är det en ny – och i många stycken nutida – författaridentitet han skapar i och genom sin person. En författare som står fri från lojalitet mot annat än sin konst, som är i grunden politisk och socialt obunden – men för det mesta också med en radikal misstänksamhet mot de ekonomiska och politiska makthavarna som är den grupp som hotar, begränsar eller villkorar den konstnärliga friheten. (I motsats till tjänstemanna- eller mecenatförfattarens symbiotiska förhållande till makten.) Ett förhållande som med få undantag placerar författarna i den politiska vänstern och/eller bland extremrörelserna.

Men om denna författarroll – ytligt sett – saknar självklar social hemhörighet är det samtidigt en förutsättning att den primärt ska räknas till samhällets övre skikt. Ska en verksamhet uppskattas enbart av ett fåtal så gäller det att dessa har status. Heidenstam hade också ovanligt goda förutsättningar för sin tid att hävda en sådan suveränitet, genom sitt adliga ursprung och den ärvda förmögenhet som gjorde honom relativt oberoende.

Samtidigt indikerar det också det grundläggande problemet med att etablera en ”fri” författaridentitet, speciellt under första hälften av nittioalet. Det fanns ännu inga institutioner som stödde den – bara ett fåtal stipendier och ingen dominerande elitistisk kritikerkår. Istället expanderade bokmarknaden med våldsam hastighet. Allmännare läskunnighet, urbaniseringen, förbättrad infrastruktur, en breddad borgerlighet, m m, resulterade i en snabbt växande bok- och tidningsmarknad.³³ Det ”unga Skånes” (det vill säga i första hand Hanssons och Kruses) öde bara några år tidigare, visade på svårigheterna att ännu befinna sig före sin tid och manade knappast till efterföljd. Nittitalisterna i gemen kom därför att kompromissa, genom att på ett märkligt sätt balansera en relativt stor konstnärlig obundenhet till samhället med och genom marknadsförfattande.

Heidenstam agerade mer långsiktigt, målmedvetet och framgångsrikt än någon annan för att råda bot på problemet, och etablera hela det estetiskt ambitiösa författarkollektivet som en fristående kraft. Eftersom marknaden var så stark kom det framför allt att ske i kontrast till den utdöende gruppen tjänstemannaförfattares lojalitet till och hemmahörighet i samhällets maktskikt. Dessa, i första hand artonhundrasextioalets signaturpoeter, hörde grovt skissat till den sista generation författare som mot generös kompensation, hand i hand med kyrkan, övervakade samhällets intellektuella och andliga ordning. Detta genom att skriva en litteratur som underordnade sig och bejakade samhällsinstitutionerna. Paradexemplet är naturligtvis Carl David af Wirsén som förutom att skriva plikttrogna hyllningsverser vid jubileer och andra högtider också distribuerade det statliga författarstipendiet till enbart förnöjsamma kandidater.

Heidenstam la istället den praktiska grunden för en ”fri” författarkår genom att

ta initiativet till Sveriges författarförbund 1893, liksom till att ge en ny elitistisk kritik en plattform i *Svenska Dagbladet* från 1897. Ambitioner som samtidigt gick hand i hand med hans aristokratiska hållning. Det gällde att skapa inte bara intellektuella utan även institutionella och materiella förutsättningarna för den exklusiva författarposition som han odlade. Självmedvetet skriver han 1898 till Ellen Key att "[...] jag [är] ju egentligen just den ende, som tagit itu med de praktiska spörsmålen [...] Jag har bildat en författareförening. Jag har skakat ur min ärm en stor daglig tidning till ett organ för andliga intressen."³⁴ Heidenstam var också, tillsammans med Levertin, den första som blev rådfrågad kring sekelskiftet om planerna på Albert Bonniers Stipendiefond – det första författarstyrda alternativet till den av Akademien kontrollerade statliga författarpenningen.³⁵ Heidenstams litteraturpolitiska roll, som sällan betonas i den grad den förtjänar, blev därmed ovärderlig för den sam- och framtida utvecklingen.

Men vid den här tidpunkten, vid nittioalets mitt, hade inte de nya institutionerna hunnit etableras. För Heidenstam, som mer konsekvent, ostentativt och med ett betydligt skarpare öga för de praktiska förutsättningarna än de övriga, drev utvecklingen mot en allt starkare exklusivitet, resulterar konflikten i ett försök att kompromissa som blev betydligt mer problematiskt än hans generationskamraters. Förmodligen just eftersom han till skillnad från dem eftersträvade en maktposition inom den rådande strukturen utan att underordna sig den eller publiken. Vad som i första hand kom att balansera hans elitism och det publikförakt han hade gett uttryck för redan under samvaron med Strindberg, och som kulminerade i "Inbillningens logik" 1896, blev hans nationalism.³⁶ Från att ha hävdat ett fiktivt österlands försteg genom sin bevarade "fornglädje", framför det nordiska, kristendomsinfluerade, påtalade han allt konsekventare och kraftfullare att den estetik han representerade var *mer* svensk än både realism och dekadens.³⁷ I "Om Svenskarnes lynne" 1896 – samma år som uppsatsen ovan – hävdar han att svenskarna just är ett "inbillningsfolk", men låter sig fylla av mindervärdeskomplex förtryckas av utländskt inflytande, trots potential för en "[...] *lyrisk* skönhet [som] vida öfverstiger allt hvad våra grannfolk ännu haft att bjuda intill dag som är." I gengäld prisar han inte bara Almqvist, Lidner, Tegné, utan också riddarhustalen och Svenska akademiens insats! När och hur har då detta äktsvenska lynne, "[...] Skandinaviens rikaste och intressantaste [...]", kommit till uttryck? Jo, "[...] det är i karolinernas tid, och därför är denna i mycket högre grad än det trettioåriga krigets förtjänt att utforskas, vördas och besjungas."³⁸ Det vill säga *Karolinerna* som han själv just arbetar på.

Här finns grunden för en hierarkisk estetik, nationalism som han själv skulle ge konstnärlig röst åt, och därmed personifiera den yttersta, estiska aristokraten. Individualisten som i sig representerar essensen av "folket" inför folket:

Hvad är i djupaste klassiska mening tragiskt om ej den strid mellan personliga och allmänna rättskraf, som inför oss fyller hans [hjältens] lif! [...Genom att göras ansvarig] upptager han i sin person också hela sitt folks rättskraf och tragedien breder sin vinge öfver millioner.³⁹

Blå Jungfrun

Sin egen dubbla position som konvenansbrytare utan att vara revolutionär manifesterades inför offentligheten i hans och Olgas bröllop på Blå Jungfrun 1896.

Sommaren 1893 hade Heidenstam lämnat sin dåvarande hustru Emilia i deras hem i Olshammar och bosatt sig i Sandhamn. Heidenstam som genom hela sitt liv var besatt av mycket unga flickor, höll där igång en hemlig kärleksförbindelse med den artonåriga Olga Wiberg. Han hade hyrt en våning bredvid hennes familj. På dagarna utbytte han artigheter med föräldrarna, på nätterna smög sig Olga förklädd över till Heidenstams säng – enligt hans utsago ”en galant bragd”. Till Levertin skriver han uppspelt att ”ett så dristigt kärleksäfventyr” har Sandhamn aldrig varit med om.⁴⁰ Att det inte gick att hålla hemligt i längden säger sig själv.⁴¹ På hösten skiljer han sig och inleder ett fritt förhållande, mestadels på resande fot, med Olga. Först tre år senare beslutar han sig för att gifta sig med henne. Från Norge skriver han till Levertin att man väl någon gång ska göra det som är rätt och att han vill våga allt för den som offrat allt.⁴² Att Olgas situation var socialt ytterst utsatt är sannolikt, men Heidenstam är inte djärvare än att han för säkerhets skull bestämmer att äktenskapet ska kunna annulleras med 24 timmars uppsägningstid, utan någon klagan.⁴³ För som han påpekar för Levertin tror han inte att äktenskapet ska hålla, men tycker därför att det är bäst att slå till innan den friska doften helt flytt sin kos: ”Jag är så olyckligt bunden vid det unga och friska och vackra utan skrynklor och ålder!”⁴⁴

Bröllopet på Blå Jungfrun organiserades som en manifestation av artistens förakt för det borgerliga. Till Edvard Alkman skriver han när planerna tar form att “[...] vi [kunna] ej alldeles motstå frestelsen att drifva litet med Sveriges fem hundra tusen kärningar. Däreför vilja vi ordna akten efter vårt lynne och i strid med deras.”⁴⁵ Den ensamma klippön i Kalmarsund, med tradition av att vara djävulens tillhåll, invaderades av författare och målare. Föreställningen var noggrant regisserad, – ”inga icke-konstnärer” bjuds och man hade t.o.m. under Heidenstams vakande öga tryckt en liten tidning i tjugofem exemplar med namnet *Evoi Evoi* (menadernas, backanternas rop under sin dionysiska extas).⁴⁶ Där diktades till exempel visan hur ”Hei von Verdenstam” med sin pilgrimsstav och hund ”Azor” kommer till Sverige “[...] det gamla, kristna Sverige,/där nu jag går och slår./Där bussade jag rackan/uppå den svenska brackan,/den gamla, gamla brackan/den gamla jubelbrackan/med punschlöf i sitt hår.”⁴⁷

Men det var ett skådespel som ändå i högre grad var ägnat att väcka beundran än motvilja hos allmänheten. Gustaf af Geijerstam, bränd av attackerna under åttitalets sista år, demonstrerade sin sedvanliga brist på känsla för vad som gick för sig. Inbjuden tackade han nej, framhöll det farliga och opassande i ceremonielet och besvor Heidenstam med beskäftig omtanke att avstå eftersom pressen skulle kasta sig över honom. Heidenstam svarade påtagligt störd att han inte förstod varför någon skulle kunna invända och avslutade med att han gav fan i pressen.⁴⁸ Hans uppenbara irritation inför den förskrämt, småborgerliga reaktionen understryker hans balansgång; att å ena sidan ostentativt – i linje med den position han odlade – vara överlägset likgiltig för allmänhetens åsikter, å andra sidan noggrant se till att han inte skulle förlora den motvilliga beundran och det intresse som han eftersträvade. När Geijerstam kallar bröllopfesten en iscensättning och ett spektakel som händelsevis lockar Heidenstams fantasi, är han alltför nära sanningen samtidigt som han missar den centrala poängen, att föreställningen bara går att genomföra om deltagarna insisterar på att ta den på suveränt allvar. Annars riskerade händelsen att uppfattas som en parodi – antingen som ett hån och gyckel med äktenskapet och religionen, vilket riskerade provocera reaktioner av det slag som *Gifvas* väckte tolv år tidigare, eller som ett ofarligt skämt, vilket skulle underminera det seriösa, estetiskt manifesterade utanförskapet.

Som också hans beundrare Fredrik Böök menar, var å ena sidan verkningen utåt väl beräknad och det uppseende bröllopet väckte inte ovälkommet, å andra sidan var det med största säkerhet dikterat av Heidenstams behov att öka sin respektabilitet, snarare än av omtanke om Olga:

Det var hänsyn till samhällskonventionerna, som gjorde sig gällande [...] Heidenstam var vid denna tidpunkt ivrigt sysselsatt med de planer, som följande år ledde till stiftandet av aktiebolaget Sverige och övertagandet av Svenska Dagbladet. Han skulle i detta företag spela en offentlig roll som företrädare för den nationella tanken. I kretsar, som stod honom nära, ansågs det, att det nya företaget skulle lida skada ifall Heidenstams personliga förhållanden fortsatte att ge anledning till kritik och skvaller.⁴⁹

Det är rimligt att misstänka att det fanns ett ytterliggare tungt vägande skäl. Som författare hade Heidenstam dittills etablerat sig som en beundrad och respekterad nydanare bland författarkolleger och kritiker – den litterära eliten. Men till skillnad från hans generationskamrater Lagerlöf och Fröding hade allmänheten svikit honom.

Vid den här tidpunkten arbetade han på sin stora berättelsesvit om Karl XII, *Karolinerna*. Ett verk som hade potential att bli också ett publikt genombrott. Att Heidenstam räknade med detta går inte att slå fast utifrån han egna uttalanden. Å andra sidan vore det knappast väntat; att framställa sig själv på jakt efter allmänhetens gunst skulle svära mot den aristokratiska roll han iklädde sig. Tvärtom hade han

i ”Inbillningens logik” samma år, som Staffan Björck konstaterar, nått klimax på den genikult och elitism som tidigare gestaltats i framför allt *Hans Alienus*.⁵⁰ Men kulmen är också en vändning och omständigheterna talar för att han tänkte sig boken som en storsäljare. Dels krävde han ett för tiden hejdlöst högt honorar av Bonnier, 16.000:- för två volymer (motsvarande ca 830.000:- i dagens penningvärde), dels en, som Karl Otto Bonnier skriver, ”fabelaktigt stor” upplaga på 8 000 ex.⁵¹ Det senare ska jämföras med att *Vallfart och Vandringsår* och *Från Col di Tenda till Blocksberg* hade tryckts i vardera 1 500 ex, *Endymion* och *Dikter* i vardera 2 000, medan *Hans Alienus* trycktes i 2 500. Upplagor som med undantag av *Endymion* inte i något fall hade sålt slut. (*Hans Alienus* räckte i arton år, *Vallfart och vandringsår* i tolv och reseboken i tjugotre.) Från förlagets sida påpekade man att de hade ”skördat mycken ära men intet guld”, men Karl Otto Bonnier skriver att Heidenstams ”trosvisshet om bokens betydelse övervann vår tvekan.”⁵²

Bröllopet blev också en rejäl framgång – om Heidenstams medvetna eller omedvetna ambitioner tolkats riktigt.⁵³ Visserligen kunde en boulevardtidning som *Figaro* fråga om Heidenstam var galen. Men den ytterligt konservativa, högkyrkliga *Vårt Land* nöjde sig med att tiga och den konservativa *Nya Dagligt Allehanda* var förtjust. Morgonen efter bröllopet återger man Svenska Telegrambyråns relativt neutrala skildring utan kommentar, men dagen efter återkommer man till händelsen:

Ett skaldebröllop. Det telegram vi under denna rubrik i går meddelade om skriftställaren Verner v. Heidenstams bröllop var i vissa detaljer ej fullt korrekt. Så var t.ex. bröllopskaran, som man lätt kan tänka sig, ej under sjelfva vigselcermonien kostymerad i antika drägter.

Bröllopfesten tillgick så, att sedan ångaren med brudparet och de inbjudne, bland hvilka man märkte skriftställarne Fröding, Per Hallström och grafve Mörner, en dotter till Zacharias Topelius, målaren A. Anderssons [J.A. G. Acke] fru m.fl., vid tiotiden på aftonen lagt till vid holmen, tågade skaran under fackelbelysning upp till en grotta, der vigselförättaren, pastor Askling i Vadsbro, väntade. Der knäböjde brudparet på en med svenska flaggan klädd upphöjning, och vigseln förrättades. Efter denna sjöngs unisont ”Du gamla, du friska” [som den ännu hette vid denna tid, innan kompositören ändrat till ”du fria”].

Sedan en stunds upphåll gjorts, intogs i det fria en festmåltid, och under denna buro brudgummen och en del af de manliga gästerna öfver sina nutidsdrägter antika togor och voro bekransade med murgrön. [sic]

Festen gynnades af ett strålande månsken. För öfrigt upplystes holmen, som nämndt, med facklor och bengaliska eldar. Mellan 3 och 4 inskeppade man sig åter, och vid sextiden på morgonen var man i land i Oscarshamn. Derifrån fortsatte de nygifva resan inåt Småland, och gästerna skingrades åt olika håll. Några hafva idag på f.m. återkommit till Stockholm.

Telegram och helsningar ingingo från flere håll, bland annat ett telegram från den gamle Zachris Topelius.⁵⁴

Det självsvåldigt bohemiska i arrangemangen balanserades av de nationalistiska och patriotiska emblemen, liksom av kyrkans välsignelse och den i sammanhanget symboliska hyllningen av den allmänt älskade Zacharias Topelius. Men också Fröding, som Heidenstam aldrig tidigare träffat, med sin dubbla kritiker- och publikframgång, bör ha hjälpt till att legitimera tillställningen i de konservativas ögon.

De mer liberala tidningsrösterna var entusiastiska. Dagen Nyheter publicerar inte bara telegrammet ovan, utan den 31.7.96 återkommer man med en lyrisk skildring som bekräftar Heidenstams kampanjseger.

Natursceneriets imposanta skönhet, den vackra månkklara sommarnatten, facklornas flammande sken, allt enade sig att öfver akten breda en särskildt högtidlig stämning, som är omöjlig att beskrifva, men hvilken ingen af dem som voro närvarande, lärer förgäta. När efter vigselns fullbordan ”Du gamla, du friska, du fjellhöga nord” tonade i qvällens stillhet, fans der ingen, som ej förstod och sympatiserade med dem, som valt denna stolta hafsomflutna ö att fira sin förmålningsfest på.⁵⁵

En vecka senare, den 6.8, skickar Heidenstam sina krav till Bonniers på upplaga och honorar.

Sandhamn

Efter bröllopet for paret på bröllopsresa, men återvände till Sandhamn i slutet av augusti och kretsen av konstnärer. Den trettioförsta kom också Gustaf Fröding och hans syster Cecilia.⁵⁶ Heidenstam rapporterar till Levertin att han försöker arbeta med *Karolinerna*, men att umgänget med artistkollegerna gör det svårt.

Dessutom har Fröding varit rätt dålig, så det har varit litet att beställa med också för hans skull. Jag har nämligen haft mig anförtrodd hans kloralflaska [sömnmedel] osv. Jag tycker rätt bra [om] honom, fast han är ganska underlig och nervös samt sjuklig till själen, men aldrig skulle han för mig kunna ersätta dig, gubbfar, ty år och öden ha lagt en sällsynt bergfast grund under vårt lilla hjärteförhållande, det är nu en gång för alla visst. Icke har det heller blifvit någon förtrolighet mellan honom och mig och hans själsjukdom och den lilla skymt af misstrogenhet och blyg skygghet, som väl sammanhänger med den, lägger ju alltid sin slöja emellan. Men säkert är, att det är en mycket präktig menniska i grund och botten med en sällsamt stark rättfärdighetslust i sin egen själfkritik. Sjukdomen har uppdrifvit hans naturliga skepsis till en viss böjelse att vilja reducera det mesta i världen till likgiltiga lustigheter, men man märker att det ofta blott är en anlagd stolthetsmask.⁵⁷

Samtidigt som Heidenstam låter förstå att han är sällskapets hövding, är distansen påtaglig. I beskrivningen kan man ana att Fröding – som i breven hade varit överflödande i sin beundran – när de sammanträffar gör Heidenstam en smula osäker. ”Misstänksamhet”, ”misstrogenhet” är den återkommande kritiken.

Det är under någon av dessa fyra dagar, mellan den 31.8 och den 3.9, som Fröding läser upp ”En morgondröm”, inklusive den kontroversiella samlagsskildringen. Enligt flera vittnesmål berömdes Heidenstam den med kraft och auktoritet. Den finlandssvenske författaren Adolf Paul menar till och med att Fröding var benägen att gå med på Bonniers strykningsförslag tills Heidenstam energiskt protesterade, och Fröding refererade också till kollegan när han den 3 september avlog Bonniers förslag att stryka versen.⁵⁸ Samtidigt bör Heidenstam ha varit medveten om att utgivningen kunde få konsekvenser. Enligt Albert Engströms hågkomster råddes Fröding att publicera med tillropet: ”Visst ska du låta halshugga dig. Det gör så gott, så gott!”⁵⁹ Till Ellen Key skriver Heidenstam den 21 september att ”[...] jag hoppas, att icke någon skandal med anledning af dikterna måtte tillstöta.”⁶⁰ Och han uttrycker samma oro till Edvard Alkman två dagar senare.⁶¹

Medan detta pågår blir Heidenstams beskrivningar av Fröding allt mer nedlåtande, och trots sitt grandiosa, offentliga beröm, kritiserar han privat Frödings diktning. Det verkar som om Heidenstam finner Fröding allt mer besvärande, och – som han åtminstone uttrycker det – allt vulgärare. Stämmer hypotesen att Heidenstam just vid den här tiden själv planerar att vinna den stora publiken, kan attityden vara ett resultat av hans dilemma. Visserligen fortfar han att inta sin aristokratiska hållning inför vilken ”populär” och ”pöbel” har samma rötter i folket. Men samtidigt är Fröding en konkurrent, en diktare som med detta mått mätt var betydligt mer framgångsrik.⁶² Heidenstams böcker hade, som nämnts ovan, tryckts i mellan 1 500 och 2 500 ex. och med ett enda undantag inte ens sålt slut. *Guitarr och dragharmonika* däremot hade vid tiden för Sandhamnsvistelsen hunnit komma i tre upplagor om sammanlagt 5 000 ex., medan *Nya dikter* hade kommit i två upplagor 1894 om vardera 2 000 ex. och en tredje skulle komma året därpå. Karl Otto Bonnier skriver i sina minnen att därmed ”[...] var Frödings ställning, som en av de mest betydande av det unga släktet, för alltid fastslagen.” Och han konstaterar med uppenbar förtjusning att framgången var sådan att t.o.m. en så udda diktsamling som den första samlingen *Rägglar å paschaser* inom ett år kom i två upplagor om sammanlagt 4 000 ex., samma antal som nu fick utgöra första upplagan av *Stänk och flikar* (som innan årets slut för övrigt kom i en andra, reviderad, om 2 000 ex.)⁶³ Fröding hade nått denna framgång genom att vara ”folklig” – en roll som svär mot Heidenstams föreställning om de främsta konstnärernas position. Dessutom kombinerade Fröding detta med att också vara populär bland kritikerna. Både bland de åttitalistiska

radikalerna och representanterna för den gamla överheten. Till och med en så konsekvent litterär mörkerman som Carl David af Wirsén uppskattade honom.

Sammantaget ger det en obehaglig klang åt Heidenstams entusiastiska tillskyndan att trycka verser som han själv tror kan leda till skandal och som Fröding med rätta i brevet till Bonnier konstaterar "[...] i alla fall knappt [kan] bli någon läsning för familjen och får väl ställas i vrån [...]"⁶⁴

Det är samtidigt märkbart hur Heidenstam kopplar samman alla dessa delar; upplevelsen av Frödings estetik, hans popularitet och därtill personen som är oväntat svår att charmera. Blandningen blir en besk brygd. I det ovannämnda brevet till Ellen Key 21.9 skriver han:

Den brist på personlighet och djupare ursprunglighet, hvilken alltid synes mig ha varit den svagare sidan hos hans diktning och hvilken kanske just åstadkommit dessas [sic] popularitet, framträder nog vid dagligt umgänge ännu starkare, men det är ju icke lätt att veta, om icke mycket härvidlag är sjukdomens resultat, och vi ha naturligtvis på alla sätt sökt att muntra upp honom samt tycka bra om honom.⁶⁵

Den diminuserande avslutningen om Frödings ohälsa – som framhålls som hans enda egentliga ursäkt i Heidenstams ögon – är återkommande vid den här tidpunkten.

Utförligast framkommer ändå Heidenstams ansträngningar att nedvärdera Frödings estetik, hans person och t.o.m. den dikt som Heidenstam så entusiastiskt och framgångsrikt just hyllat i ett brev till Levertin den 20 september. Heidenstam patologiserar Fröding, framställer honom som en ofullgängen eller lemlästad man, även om det med nödvändighet sker under en mask av vällvillig ömkan. Brevet förtjänar att återges i sin helhet också för att det är illustrativt ifråga om Heidenstams egen besatthet av sexualiteten liksom hans homoerotiska fascination.

Sandhamn d. 20 sept 1896.

Käraste Oskar Levertin-Lillefar.⁶⁶

Ja, den brist på ursprunglighet och personlighet, som karaktäriserar Gustaf Fröding och som särskildt vid dagligt samlif bjärt framträder, blir den ifrågavarande diktens största svaghet. Att skildra ett samlag rätt och slätt objektivt är ju meningslöst. Men det kommer nog att finnas kritiklösa herrar, hvilka tvärt påstå, att Bellman är öfverträffad. Hellen Lindgren t.ex.!

Det mest sympatiska hos Fröding är kanske hans naiva rättrådighetskänsla, såsom då han inför tinget i Karlstad anmäler sig själf för sedlighetsbrott. Skuggsidorna äro en viss misstänksamhet till lynnet samt den vulgärfilosofi, öfver hvilken han blott sällan sväfvat upp. För öfrigt gör han, säger han själf, sina dikter just på det sättet, som jag brukar så lifligt fördöma: rimmen och melodien först, innehållet sedan. Vare detta sagdt utan minsta underkännande af hans diktargenius i öfrigt.

Själssjukligheten tillskrifver han själf uteslutande onanism och för momangen [sic] är han komplett erotoman, så att damerna äro alldeles förfärade. Vi manfolk se ju saken något annorlunda och söka pysla [sic] om honom, fast han just ej är så lätt att sköta. Detta allt unter uns! Han talar om intet annat än könsumgänge och om hur allt i den vägen borde ske öppet och polygamt. När han skall bada, sitter han på brädgången och spelar och fingrar på nöjets instrument – en liten ofullgången muskeltamp, som han fåfängt söker gifva manlig pondus. När jag betänker, hur mycket subjektivt sjäslif, som smyger sig ut i minsta detaljer af en manslem, så kan jag ej heller undgå att i detta organ hos Fröding se en afspeglning af hans andliga sjukdom. Tro mig, hvarken ögat eller handen besitter en sådan uttrycksfullhet som de långt känsligare könsorganen! Om man kunde uppföra ett rum med hundratal hål i väggarna, hvart hål bort åt fem tum i diameter, och samtidens alla största andar genom dem instucke sina genitalier anonymt, så skulle den i rummet inneslutne granskaren på dessa igenkänna de olika individualiteterna. Så ser man också den stackars Frödings själssjukdom klarare på detta fördolda ställe än i hans ansikte.

Jag kan inte säga, hur ondt det gör mig om honom, ensam och sjuk som han är utan kvinnor och utan något att glädas [sic] åt. De små gratisföreläsningarna vid badet verka därför också afgjordt hemskt och ohyggligt. Men, som sagdt: detta allt, hvad Fröding angår, bör naturligtvis helt och hållet stanna mellan oss, så att det icke blir känt.

Vi ses i dagarna. Tack för brevet. Hela famnen från din

Verner von H-m.

Det kan vara värt att betona att redan före publiceringen (29.9) och åtalet (9.10) kallar alltså Heidenstam den dikt som han ett par, tre veckor tidigare övertalat Fröding att publicera bland annat genom att själf läsa den högt inför Fröding, så att denne ”[...] fick glans i blicken och beslutsamhet i dragen och all osäkerhet var borta [...]”, för en meningslös, objektiv samlagsskildring som enbart kritiker utan estetisk känsla kan uppskatta.⁶⁷

Det är inte heller någon engångsföreteelse. Några dagar senare, den 23.9, skriver han i det tidigare nämnda brevet till Alkman – då han och Olga just lämnat Sandhamn och anlänt till Stockholm:

Frödings gamla brist på djupare personligt kännande och tänkande faller kanske här mer i ögat. Aldrig en idé, aldrig filosofi, aldrig lyrisk orgelmusik. Icke heller kan han fabulera och han kan icke åskådligt bilda och måla – något som han själf tillskrifver sin brist på sinne för all slags bildande konst. Visan är utan tvifvel hans rätta fält och intet är befängdare än att leta likheten mellan honom och koloristen Bellman. De äro tvärtom antipoder – äfven däri att Bellman är yr, där Fröding är gemytlig. Slutligen är kanske just den ”farliga” dikten i formen en af de lösaste och kan därför lätt ge anledning till hugg – men allt detta till trots tror jag nog ändå, att samlingen någorlunda

bör slå igenom. Ovet kommer förstås, men så existerar ju å andra sidan en mängs [sic] personer, för hvilka djärvheten [”djärfheten” enl. Holmbergs avskrifter] är mer än nog. Under alla omständigheter kan jag icke förstå fruktan för åtal. *) Mer då vi ses.

Din

Alienus.

*) Har för öfrigt endast som hastigast läst igenom korrekturet. Och mina åsikter naturligtvis absolut unter uns!”⁶⁸

Eftersom han tar upp möjligheten måste tanken på ett åtal blivit starkare. Det tillagda påståendet att han bara har ögnat korrekturet, vilket också svär mot hans inledande kritik, skulle kunna anses tala för Landquists uppfattning; att den befogade skrällen för att göras medansvarig får Heidenstam att vilja förringa Frödings dikter – att på en gång besvärja ett åtal och avsvära sig inblandning. Men hans fortsatta agerande motsäger tolkningen som en tillräcklig förklaring.

En morgondröm

Framför allt gäller det en parodi på ”En morgondröm” som Heidenstam skriver och som i sammanhanget måste betecknas som exempellöst tarvlig. Parodin har tidigare bara varit känd i ganska slarviga avskrifter, dels i Olle Holmbergs samling, dels i Edvard och Annastina Alkmans, båda i Kgl. Biblioteket. John Landquist hänvisar till den 1956 och citerar den sista strofen.⁶⁹ Den har förklarats och ursäktats som en reaktion på i första hand *Aftonbladet*-artiklarna, alternativt på Frödings ”din ovän”-brev från den 15 oktober, det vill säga att den tillkommit under eller strax efter den dryga vecka då det rådde öppen fiendskap mellan Heidenstam och Fröding. Därmed impliceras också att den var sprungen ur Heidenstams skamkänsla över sin feghet när åtalet var ett faktum och/eller hans vrede över att offentligt ha betecknats som en mindre betydande poet än Fröding.⁷⁰ Men till skillnad från avskrifterna är originalet i Levertins brevsamling försedd med tillägnan, titel, underskrift och avsändarort. Den sistnämnda är Holmenkollen, Kristiania [Oslo] i Norge, dit paret begav sig under den sista veckan i september, i väntan på att deras bostad i Hesselby slott skulle bli tillgänglig. Dessutom är originalet daterat. Visserligen redan den 6 september – något som med tanke på avsändarorten inte är möjligt – men det står utom rimligt tvivel att felskrivningen är en månad och det verkliga datumet var den 6 oktober. Det vill säga vid en tidpunkt då Heidenstam i själva verket trodde (som framgår av brevet nedan) att åtalshotet inte längre existerade, då ännu tre dagar återstod till åtalsbeslutet och *Aftonbladets* ”Fy!”-artikel, och allt medan Fröding fortfarande betraktade Heidenstam som en beundrad vän som en månad tidigare hyllat hans dikter inför vänner och kolleger.

Att datumet bör vara den 6 oktober, visar sig genom att det ibland breven till Edvard Alkman finns ett från Norge daterat ”D. 7 sept.” men som uppenbart feldaterats med avseende på månad och enligt Olle Holmbergs avskrift ankomststämpelats 9 oktober.

B. B.

Efter vi talade om din Frödingskritik [DN 5.10], så vill jag säga, att jag nu läst den och finner den vara bland dina varmaste och bästa – som helhet sedt. I detaljer är jag icke med på allt. Hvar i Herrans eviga namn hittar du ”ruese” och ”ånger öfver ungdomssynder” i denna bok? Låt oss para oss öppet och så mycket vi orka! Det var Frödings dagliga predikotext [”predikotäxt” enl. Holmbergs avskr.] på Sandhamn och det och ingenting annat förkunna dikterna. I stället att ångra [sic] är han belåten och stolt att ha varit med i elden och den enda sorgen är kvinnornas köld mot honom. Det är bokens smärtemotiv. Förtviflan finnes där intet af. Frödings hela lynne är glädtigt och stolt [”stoiskt” enl. Holmbergs avskr.]. I alla dikter talar han stolt och stoiskt och med humoristens filosofi om sina eller andras svårigheter. I stället att ångra säger han sig vilja hora af alla krafter och någon mörk färg kan jag ej spåra. Själ förklarade Fröding sig mena ett slags evoi-rop med dikterna och alldeles ingen klagan. Levertin har i sitt lynne den där blandningen af sensualism och ånger, som du beskriver, Fröding ej ett dugg. I det fallet äro Fröding och jag lika. Jag har varit förtviflad men af helt andra skäl – som du nog vet. Jag förstår inte er svenskar i en sak. Är det tradition eller verkligt själsdrag, att det, som verkar förfallet, alltid för er öppnar de underbaraste perspektiv? Strindbergs Röda rummet erhöll också sin (för mig obegripliga) popularitet på samma melodi.

Alltjämt protesterar jag ock mot likheten med Bellman, som var målare för det första och för det andra dityrambiskt ursinnig, där Fröding är stoiskt och vänligt stilla. Det är ju icke valet af diktfigurer, som bestämmer två konstnärers likhet, utan gemytet. Nej, Stjernhjelm, Runius osv. – där äro hans föregångare – och det är vackert så – helst som han ej försämrat arvet.

I fråga slutligen om originaliteten tycker jag, att Fröding saknar ursprunglighet i uppslag och idéer men däremot i hög grad besitter sådan i själfva utförandet. Jag har nu åter och utförligare studerat boken och förbluffats af att finna den så oväntadt matt. De fem sex personer som jag träffat eller haft bref af säga ungefär det samma. Dock undantar jag för min del Nyköpings gästbud och Fredlös, som, därför att de äro så personliga, utan tvifvel äro de bästa han någonsin gjort och superba [”syperba” enl. Holmbergs avskr.] diktverk.

Beträffande samlagsdikten gick jag i Stockholm i värre samvetskval än jag ville tillstå, ty jag tyckte då, att jag energiskt borde ha afrått dess tryckning. Men jag var på Sandhamn så enig med Fröding, att han borde kasta manteln och för en gång visa sina klor. Nå, nu gick det ju bra i alla fall och då är allt väl. Hellen Lindgren (!) och den hjärtans präktiga Ellen Key (!) lära vara förtjusta i den och jag har så roligt däråt, att det kan ej sägas.

[...]

Helsingar.

Din V. von Hm.⁷¹

Lösningen på dateringsproblemet är uppenbarligen att det är tillsammans med *detta* brev, skrivet den 7 oktober, som han skickar niddikten, den som han dagen innan (på samma sätt feldaterad) skickat till Levertin. Också beskrivningen av Fröding som vulgärt oanständig, liksom referenserna till Ellen Key och Hellen Lindgren talar för det. Därtill kommer diktens vällustiga förtjusning som stämmer långt bättre med hans sinnesstämning i brevet ovan än den ursinniga respektive dämpade ton som talar ur breven efter den 15:e oktober.

Till Oskar Levertin
 en sång
 om
 Frödings samlagskväde
 och
 den förtjusning, som
 den
 väckte
 hos somliga.

Det bodde en hora i Urvädersgränd,
 bedagad och kupig och mogen,
 men vännen han bad med cigarren tänd:
 – ”kom med till Uggelviksskogen!”
 – ”Herre je! Ska ja me?” – och så bar det utaf,
 men hören mig nu och betänken:
 Kellen Hey, Ellen Lindgren och Skalkas Staf
 de sutto på Uggelviksbänken.

#

Och vännen han var en from zoolog,
 gemytlig och litet fördrucken.
 Han hjälpte horan på rygg, så hon låg
 likt en Ariens ros, som är sprucken.
 Och upp och ned i galopp och traf
 red han rytmiskt som gudarnas like.

Kellen Hey, Ellen Lindgren och Skalkas Staf
sig trodde i gudarnas rike.

#

Kellen Hey, Ellen Lindgren och Skalkas Staf
med blomster ryttaren klädde:
– ”Ej Angiolos bilder på Medicis’ graf
så herrlig syn oss beredde!
Åt oss, som aldrig fått vara med
och skaka vårt vin ur pipen,
du lärde, gudomlige man, då du red,
mekaniskt den första principen!”

#

Din
Hans Alienus
Holmenkollen d. 6 sept. [dvs. eg. ”okt.”] 1896.
Kristiania.

Diktens elakhet är utstuderad. Den apostroferar naturligtvis ”En morgondröm”; innehållsligt till exempel genom referensen till ”Ariens ros” liksom hela den strof i vilken metaforen ingår, förutom genom själva samlagsskildringen. Samtidigt hånar den Fröding för de bittra sexuella tillkortakommanden som var centrala i hans livs olycka – förutom slängen åt hans alkoholism. Också referenserna till ”Kellen Hey, Ellen Lindgren och Skalkas Staf”, är i sammanhanget låga. Att dessa tre, det vill säga kritikern och essäisten Hellen Lindgren, debattören Ellen Key och den blivande statsministern, vid denna tidpunkt författarförbundets sekreterare, Karl Staaff, förekommer bör ha berott på att de två sistnämnda tidigt hade läst och hyllat dikten, något som Heidenstam, vilket framgått ovan, också trodde sig veta att Lindgren gjort.⁷² Men dessutom var och förblev samtliga tre ogifta och barnlösa. Något som förmodligen var ofrivilligt, till exempel i fråga om Ellen Key som Heidenstam just vid denna tidpunkt upprätthöll en livlig och vänskaplig brevkorrespondens med. Alltså kunde också Heidenstam misstänka dem för att vara sexuellt oerfarna, vilket bör vara det som väcker hans förtjusning i brevet till Alkman.⁷³ Detta i kontrast till honom själv, som inte bara var besatt av mycket unga flickor, utan kombinerade en utpräglad misogyni med att excellera i fria förbindelser. I ett brev till Levertin redogör han med illa dold stolthet för sina tre aktuella älskarinnor: ”Du frågar om mina ’affärer’. Behöfver snart visst en disponent.”⁷⁴

Vad som också är symptomatiskt i sammanhanget är hur han deklasserar Fröding och hans sexualitet. Heidenstam levde ut sin drift genom relationer med kvinnor i samhällets övre skikt, och beskrev till exempel vällustigt sitt äventyr med vad som sannolikt är Hanna Palme, hustru till bankdirektören Sven Palme.⁷⁵ Så betoningen

på den ”bedagade” och vulgära prostituerade med adress på Södermalm i motsats till den välbärgade villastaden blir ett medel för att framställa Fröding som ”folklig” i just den både estetiskt och socialt nedsättande betydelse som Heidenstam hädanefter kommer att allt starkare betona.

Att dikten alltså tillkom för att Heidenstam verkligen upplevde Fröding som ett hot mot sin egen ställning måste betraktas som den vänligaste förklaringen.

Denna – sjaskiga – bakgrund gör å andra sidan att hans våldsamma reaktion efter åtalet blir mer begriplig och konsekvent. Att efter attackerna på Fröding tvingas offentligt försvara samma dikt han både hånat och frånkämt varje konstnärligt värde, bör ha varit något av en mardröm. Ett offentligt ställningstagande, inte minst som jurymedlem, hade till att börja med inneburit risken att han inför allmänheten tvingats vara på oavbruten vakt mot att bli konfronterad med sina egna motsägelsefulla omdömen. Dessutom hade det försatt honom i en position där han inför dels Alkman, dels sin närmsta, och som framgått, mycket intima vän Levertin riskerat framstå som hycklare.

Sist, men förmodligen allvarligast, kan man (det vill säga utan att spekulera kring Heidenstams själsliv) också konstatera att situationen på ett motsvarande sätt bör ha inneburit ett hot också inför honom själv mot hans sociala, konstnärliga identitet. Den omsorgsfullt uppbyggda ställning som aristokratisk estetiker från vilken han från början hade kunnat odla sitt förakt för Fröding och hans lyrik.

Händelserna följer nu slag på slag, och Heidenstam – som det förefaller – hal- kar trots sina intensiva ansträngningar hela tiden precis efter i händelseutvecklingen. Har datumen tolkats korrekt blir händelseförloppet närmast farsartat och för Heidenstam antagligen ousägligt frustrerande.

Den nionde oktober, bara två dagar efter att Heidenstam med påtaglig lättnad i brevet ovan konstaterat att ”nu gick det ju bra i alla fall och då är allt väl” och likaså plötsligt medgett att han uppmuntrat Fröding att ”visa sina klor”, kommer åtalet. Att döma av tidsangivelserna i brevet ovan, tog ett brev från Norge två dagar, vilket betyder att brevet (och niddikten) antagligen nådde sin adressat just den dagen. Samma dag publiceras dessutom den beryktade ”Fy!”-artikeln i *Aftonbladet* i vilken förläggaren angräps som ansvarig för publiceringen.

Uppgiften om åtalet bör med andra ord ha nått Heidenstam den 11.10, och i ett brev till Levertin daterat ”söndag”, vilket var just detta datum, skriver Heidenstam från Norge i en bekymrad men fortfarande balanserad ton:

Jag kan ej säga, hur många ledsamheter jag ser spira ur detta.

Nå, nu är det skett. Kallas jag till juryman, hemreser jag naturligtvis. Det är ju ej vidare roligt, men en själfskrifven sak.

Han försöker samtidigt hindra (med hänvisning till anonyma ”påtryckningar”) att Birger Mörner väljs in i juryn eftersom risken finns att han säger ”[...] oafsiktligt farliga saker såsom om, att han anser dikten oskyldig i känslan osv. Dock törs jag ej skrifva om dylikt, som bättre kan sägas. Du förstår nog.” Han gör det inte gärna, men ännu så länge, innan det börjat hetta till, är han beredd att delta i juryn. Detta eftersom han tror att Fröding kan försvaras på formell basis, och han kan t.o.m. passa på att framhålla sig själv som mer provokativ i sin diktning: ”Frödings dikt är ju blott en skildring, ej en uppmaning till Venuskult (såsom förr i vissa af den akademiska Heidenstams icke åtalade dikter). Ergo går den fri för den åberopade lagparagrafen.” Samtidigt försöker han undvika att åtalet ska förvandlas till en offentlig estetisk diskussion.

Han tycks helt omedveten om att Albert Bonnier hunnit svara på angreppet redan dagen innan, bl.a. att beslutet om utgivningens skedde i ”samråd med andra skriftställare”. Det sistnämnda tar *Aftonbladet* fasta på i sin anslutande kommentar, och betecknar det som en fruktansvärt allvarlig beskyllning vilken lägger ett tungt moraliskt ansvar på dessa ”andre skriftställare”, ”[...] gudomligheter af lägre rang inom literaturen [...än] Sveriges nu störste lefvande och diktande skald [...]”⁷⁶

En dag efter Heidenstams brev, den 12 oktober skriver *Aftonbladets* chefredaktör, Gustaf Retzius – missnöjd med de egna medarbetarnas vördsamma ton mot Fröding, en anonym insändare.⁷⁷ Sverige var inte större än att han tycks varit säker på att de personer Albert Bonnier refererade till var Heidenstam och Key: ”Väl anar man hvilka de äro, dessa hr Bonniers skriftställare, *bohèmens* öfversteprester, som icke aktat för rof att ”råda” den [...] djupt sjunkne och numera möjligen icke tillräknelige skalden att offentliggöra äfven sina styggaste alster.” Med kursiverad indignation *krävde* han att Bonniers skulle upplysa om vilka dessa var för att: ”De böra få schavottera inför samhället.”

För Heidenstam bör det ha inneburit en hotande katastrof.

Den 13 oktober har han hunnit ta del av Bonniers och *Aftonbladets* inlägg från den 10:e och skickar sina tre berömda telegram till Fröding, där han i det första väjer sig mot att bli juryman, i det andra uppmanar Fröding att offentligt ta hela ansvaret för dikterna och slutligen i det tredje angriper sin egen förläggare som ”du maatte näpsa for hans ofog at skynna paa utomstaande.” Inte minst det sista, egentligen häpnadsväckande, telegrammet, talar för hur avgörande det faktum är för honom att Bonnier gett offentlighet åt Heidenstams roll.

Samma dag skriver han till Levertin.

Kära gosse.

Såsom smutsvågorna nu gå där hemma, anser jag det absolut dumt för saken, om jag valdes till juryman. Det blef nytt skrån. Nej, jag tillråder gifvet en ren expeditions-

jury. Skall en författare prompt in, så tag någon rent ”blank” sådan, t.ex. Nordensvan. Ej heller du bör inväljas.

Mycket rätt har jag sett, när sedlighetshafvet brusar upp i Sverige, men intet så cyniskt dumt som att förklara en åtalad författare ansvarslös och sedan jaga fram pöbeln till att slå in andras fönster hvar helst det bär till. Må vara att F. haft sina öfverretade perioder. Han har i sommar varit lika tillräknelig och lika mycket herre öfver sitt omdöme och sin penna som du och jag.

Åtalspektaklet har tagit mig så illa, att jag fått någon nervsjuka med absolut sömnlöshet och kan ej doktorn få bukt med mig, blir jag visst också ”otillräknelig”.

Din

V.vHm⁷⁸

Med tanke på de delvis identiska formuleringarna bör det vara denna eller någon av de närmast följande dagarna, som han skickar det odaterade brev till Ellen Key, där han åter uppenbart osant – vilket signalerar desperation – hävdar att han knappt läst dikterna.

Kära Ellen! Mycket har jag sett men aldrig något så cyniskt dumt som pressens taktik att upphöja den åtalade till något oantastligt och istället utslunga anklagelser i blindo till höger och venster mot andra. Fröding har haft sina nervösa perioder likt Strindberg och andra men är i lika fullt bruk af sina sinnen och lika mycket herre öfver sitt omdöme som du eller jag. Det är skändligt att i salvelsefulla ord behandla honom som viljelös dåre. Att jag ett ögonblick genomögnat hans korrektur nästan mot hans vilja och i andras sällskap hör ej dit. Ja, kära du!! Hinner ej mer nu din

VvH⁷⁹

Den 15.10 skriver han ett motsvarande brev till Edvard Alkman om ”smutsvågorna”, ”cynismen”, och om att Fröding är absolut tillräknelig. Inför Alkman hävdar han på nytt att han knappt tittat på dikten:

Det är verkligen en ny moral, att en åtalad författare förklaras för en oantastlig gudomlighet men de, som händelsevis och nästan mot hans vilja kifvat sig till att ett ögonblick få titta i korrekturen, skola schavottera.

Till och med inför samma adressat backar han alltså igen, efter att bara en vecka tidigare, den 7.10, sagt sig ha understött publiceringen.

Edvard Alkman tycks vara den, tillsammans med Levertin, som han under denna tidpunkt är öppenhjärtigast mot och mest intim med. Det är säkerligen därför han skickar niddikten till honom. Men Levertin är ändå den närmaste vännen, och mot Alkman är Heidenstam också aningen försiktigare i sitt omdöme om Fröding än i Levertin-breven. Det är också till Alkman som Heidenstam påstår att han egentligen

inte läst dikterna, och det är till honom han framställer konflikten som sprungen ur hur media och allmänheten värderar deras betydelse som författare gentemot varandra. Samma förklaring som sedan alltså har övertagits av litteraturhistorikerna. I samma brev passar han också på att förbereda sin reträtt från juryn under tappra protester:

Sällan har väl något så klart som nu visat, hur Fröding var populär och jag fanatiskt hatad. Eljes skulle väl ingen vilja uppföra den farsen att vända på hufvudet hela min animositet mot naturalister och bohemer. Det är verkligen komiskt. [...]

Frödingsåtalet har fallit som en bomb i mitt arbete och jag blef så tagen, att jag insjuknade i något nervspektakel och är ingalunda bättre. Doktorn förbjuder mig därför att tänka på allt juryledamotskap, om jag skulle kallas. Detta bryr jag mig, i så fall, dock ej om. Men jag har just afrätt Fröding att – såsom vågorna nu tyckas gå – välja mig. Klokare vore en ren expeditjonsjury utan poeter. Skall prompt en författare med, så tag någon mera blank (såsom Nordensvan t.ex.).⁸⁰

Men vad han då inte tycks veta (eftersom han inte kommenterar den) är att *dagen innan*, har Frödings svar publicerats i *Aftonbladet* där han visserligen påtar sig fulla ansvaret, men samtidigt bekräftar att människor i hans bekantskapskrets uppmuntrat honom att inte göra uteslutningar. Man kan föreställa sig att situationen ur Heidenstams synpunkt måste ha börjat kännas mardrömslik. Han har just skickat två brev där han åter betonar att han knappt sett dikterna, brev som kommer att anlända efter att Fröding offentligt hävdat motsatsen. Det senare i en insändare som dessutom antagligen var tillkommen på Heidenstams egen uppmaning i telegrammen en dag tidigare.⁸¹

Artikeln når honom förmodligen den 16:e. Samma dag skriver han en kladdig brevlapp daterad ”fredag” med våldsamt obehärskad handstil – mycket olik hans vanliga målmedvetna skrift – till Levertin.

Frödings svar i tidningarna är något af det mattaste och minst ridderligt manliga, som jag i i [sic] den vägen sett. Då hade han ju nästan helre bort tiga. Det erinrar, tycker jag halft om gubben Bonniers skrifvelse. Nej, då var det annan karaktär i Strindbergs genmälan. Din VvHm. Vänd: [på nästa uppslag] F₅ uppsats bekräftar att vår ”största diktare” är en dummerjöns, som man för sin egen freds skull gör rådligast i att i alla fall i privatlivet låta gå sina egna vägar. Det var bra få [sic] denna lärdom i tid.

Han skriver också ett motsvarande brevkort till Alkman, som enligt uppgift på avskriften är poststämplat den 17:e. Kortet innehåller delvis identiska uttryck. Men som tidigare är han något försiktigare. Till Alkman skriver han t.ex. att det är insändaren som är ”något af det [...] mest dummerjönsaktiga”, inte Fröding själv.⁸²

Enligt Olga hade han vid den här tiden drabbats av sömnlöshet. Först efter flera nätter kan han sova alls.⁸³ Den 15 oktober skickar Fröding sin utmaning till honom, som alltså bör ha anlänt dagen efter eller till och med senare samma dag som de två obalanserade brevlapparna ovan. Hans eget utbrott hinner knappt postas innan han tvingas konfrontera Frödings. Nu tystnar han för några dagar (jag har inte funnit något brev från dem).

Den 21.10 tycks Heidenstam i någon mån ha återfått balansen, men nu vänds hans vrede i första hand mot Fröding själv. Han får nu representera den åttitalsestetik mot vilken Heidenstam byggt sin litterära karriär som kontrast. Därmed kan han än en gång, liksom under konflikterna med Gustaf af Geijerstam och Strindberg sex år tidigare, förvandla konflikten till en åtskillnad i konstsyn där han själv åter står för det nya. Ett perspektiv som han vill engagera Levertin för. Den dagen skriver han till Levertin.

Kära gosse!

För mig är F. som kulturskald en sjuk Kalle G. af G. [Gustaf af Geijerstam] från Karlstad. [...] vore jag i dina kläder, nog skulle jag, när stormen vore öfver, skrida in med en kritik öfver boken i Ord och Bild eller något dylikt, ty man har sannerligen det ”ansvaret” både mot sig själf och sina idéer och sin tid att, äfven om man därför får ett stickord, försvara det andliga, som man ärar och älskar, mot all folklighetens humor. De luddslitna gångklädernas poesi ha tradition i Sverige, men tiderna har förändrats och gångkläderna med dem och fordringarna äfven. Vi få sannerligen på nytt intaga en mer bestämd hållning i smakfrågor. Jag är i detta enstaka fall genom allt hvad i målet förekommit tyvärr så bunden till tystnad som aldrig förr.

Se du bara i Uppsala nya tidning, hur litet Fr. och hans vänner [← sista tre orden inskjutna] genera sig.⁸⁴ Det är bara vi, som tuga och taga mot hvad som helst. Du kan ju dessutom i dina föreläsningar sätta både narren Runius och kamrater i förnuftets ljus.⁸⁵ Jaja, du tycker kanske jag är löjlig och verkar stucken af Aftonbladets gemenhet. Jag erkänner, att jag anser mig ha all rätt både å mina å andras [sic] vägnar att uppfatta den ungefär som att bli spottad i ansiktet af en hamnbuse, men den frågan kan ju i alla fall afskrifvas för momangen. Det som upprör mig ända in i min själs gömslen är att se det flacka, vulgära, gemytliga (och ”naturdyrkande” i folkskolelärestil) salvelsefullt upphöjas till gudaboret, medan redan blotta viljan, pekande mot ett Hellas, hånas och förtrampas. Bröderna Brandes äro ej värda en tum mer än de andra. Bara de vädra ett samlag, bli de galna.⁸⁶

Från Fröding har jag fått ett långt upprymdtt bref, som jag ej besvarar. Från hans syster har jag däremot fått ett klokt och ängsligt, hvarpå jag svarat uppriktigt och bestämdt.⁸⁷ Helre [sic] öppet krig, om så skulle vara, än dubbelt spel. Men detta mellan oss!!!

[...]

Bränn detta – mot din vana. Det förstås blott af dig ö bör ej kvarligga.

Din vän Verner von Heidenstam.

Under den sista veckan i oktober följer ytterligare ett brev. Heidenstam har vi det laget blivit informerad av David Bergström om juryns sammansättning, debatten har klingat av och någon risk att Heidenstam skulle tvingas ut i rampljuset tycks inte längre finnas.⁸⁸ Istället blommar självföraktet ut, även om det är högst tillfälligt och i mycket projiceras på Levertin. Nu tar han också upp hur händelseförloppet får honom att framstå för omvärlden och försöker försvara sig, men övergår strax till att förvandla nederlaget till ett estetiskt martyrskap – i grunden en konflikt i fråga om litteratur och konstnärskap mellan honom och Fröding. Motviljan mot att bli kallad till juryn förklaras nu med att han behöver koncentrera sig på sitt författarskap.

Kära Oskar.

Tack för det sorgmodigt intressanta brevet och för det korta. Redan förut kände jag juryns sammansättning genom meddelanden. Hade jag nu kallats, skulle jag, med stöd af min vistelse utom riket, ha afsagt mig kallelsen i ord som ingen kunnat missförstå. Älskvärdheten och artigheten mot menniskor har å min sida länge varit så stor, att jag nu hädanefter kan ha rätt att ömsa flagg. Och det tänker jag, ty nu är jag ond i namn af mina gudar och leken kan en vacker dag bli allvar. Det gäller nu bara att först expediera min Karl XII och ej dragas bort till annat under den tiden. [...]

För eftervärlden är jag ej så darrande, som man kunde tro; det har funnits litet inom mig af god vilja, som ej alldeles drunknat i sand. Jag har aldrig skrivit bara för att skriva, och litet hvar af en har ändå känt, att rätt [?] lynne varit till. Ett barn borde kunna se spåren af Heidenstam just i Frödings diktning och han Fröding [<- inskjutet ord] själf är den förste att tala därom. Ja, nu har jag skrutit litet, men man får göra det också ibland. För öfrigt sänder jag här Frödings sista bref, före krigsförklaringen [<- 2 sista orden inskjutna] som har sitt psykologiska intresse. Men sänd mig det tillbaka.⁸⁹ Han misstar sig med Tivedsdikterna, som trycktes 1888, alltså före hans debut, men i öfrigt skall det hela naturligtvis vara skämt.⁹⁰ Dock blir man led på skämt i längden. Det förefaller mig som om ett stort barbari [sic] i andligt afseende, paradt med lugnare ytre förhållanden, hölle på att bryta in och att här fordras martyrer i ordets hela vidd för att rädda ett litet kulturens Hellas. Hvarför bli vi själfva dessa martyrer i stället [för] att tåga och kompromissa. Kanske är just detta vårt fel och visar, att vi äro stora kräk.

Jag har i detta en samvetsömhets, som gränsar till det otroliga och om nätterna kommer ångesten. I natt tog jag tre stora matskedar kloral för att kunna sova. Det gick ändå knappast.

Och vi ha själfva varit mycket svaga kräk redan förr ibland, jag ej minst. (Pepita, Renässans m.fl. tillfällen). Och hur öppnar ej subjektiva rön ögat! Hur synes mig ej nu din Bellmansartikel en tom bravouraria om en tom speldosa, som inte förstod, hvad den själf spelade. När skrivas så liffulla saker om så fina karlar som en Kellgren! Nej, gosse i mycket ha vi varit halfheter och barn och, så, betraktadt behöfva vi straffas och mogna.

Din vän

Verner von Heidenstam.⁹¹

Efterspel

Efter händelserna kring ”En morgondröm” blommar Heidenstams elitism fullt ut. Den konstnärsidentitet han har format vars kärna är den individuella integriteten – frihet visavi omgivningen men ärlighet gentemot sig själv och den estetik han inbegriper i sin person – har i konfrontationen med omgivningen brutit samman. Reaktionen blir att han kategoriserar både de utlösande individerna och den estetik de förespråkar som ”folklig”; inte bara besläktad med åttitalets föraktade ”skomakarrealism”, utan också med en vulgär popularitet. Har han tidigare betonat estetiska kvalitéer men i övrigt varit relativt liberal, framhåller han nu sin isolering, och utvecklar ett estetiskt och socialt förakt för den politiska radikalismen. Den folkliga skalden Bellman saknar nu förfining.

Vid samma tid som brevet ovan till Levertin, den 23.10, sammanfattar han sin nya hållning och betonar sin isolering i brev till Eva Acke – Zacharias Topelius dotter, J.A.G. Ackes hustru. Inte minst meddelar han beredvilligt att hans ilska härstammar från *Aftonbladets* värdering, en bild av händelseförloppet som visserligen får honom att framstå som överkänslig, men var långt ifrån det mer förödmjukande alternativet.

Detta har allt också kastat mig en hel del snö i ansiktet, först ifråga om mina känslor för honom [Fröding] personligen, sedan, och det i än högre grad, ifråga om mina goda landsmän i allmänhet. En så uppenbart orättvis ansvarstransport är väl ganska oöverträffad i gemenhet och kan endast upprinna ur hat. Slutligen kände jag mig också sårad av *Aftonbladets* nya rangskala och har aldrig rätt förstått svenskarnas vidskepliga avgudadyrkan för det slitna gångklädernas poesi. Alltsom har det hela rest ismuren omkring mig ännu ett par fot [...] ⁹²

Under hela händelseförloppet har Heidenstam skrivit vidare på *Karolinerna*, och efter Norge, i början av november, får han och Olga äntligen tillgång till bostaden i Hesselby slott. Där isolerar han sig och där skrevs första delen färdig och kommer ut i april 1897.

Det är märkbart hur berättelserna förändras vartefter. Medan den första delen gör skäl för sitt namn, borde den andra snarare ha döpts efter kungens. När den kalejdoskopiska berättelsen inleds är folket hjälte och huvudperson. Individualismen, bejakandet av upphöjelsen i motgången finns från första början, gestaltad till exempel i kapten Ekerot, eller än mer i fatburshustrun Gunnel i Riga.⁹³ Karl XII presenteras däremot som ett övermodigt, olyckligt barn utan verklighetsförankring, för vilken kriget är en räddning då han finner fredslivet outhärdligt.⁹⁴ Naturligtvis har han redan från början drag av en tragisk hjälte, just eftersom han inte kan fungera annat än

som soldat och fältherre; freden skulle handikappa eller förgöra honom, därför kan han inte sluta föra krig. Därför ligger romanens inledande fokus hellre på de som följer honom, på krigets offer. De som ofrivilligt eller frivilligt dras med i stormen och tvingas höja sig över vardagens plågor och bekymmer. Till skillnad från kungen är de inte födda till sitt öde utan tvingas omfamna det, bli undantagsmänniskor – vare sig de önskar eller passar till det. Den enfaldiga, fula Långe-Jan som tar skämtet att han är fänrik på allvar och går först i elden och blir dödad, Bengt Geting som på dödsbädden till sist bubblar över av det ursinne han samlat som simpel knekt, men som ändå till sist gör sin plikt, Mårten Predikare som i misshugg skjuter en gammal man, kastar geväret och förgäves söker absolution hos dennes förhårdade och förvildade dotter.⁹⁵

Så långt är Karl XII svagare än de flesta, och höjer sig över alla i kraft av sin besatthet, sitt bejakande av kriget som något övermänskligt, obegripligt och överväldigande. När han till sist hamnar i centrum av en historia är det för att han utan en tanke – isolerad i sin blyghet – offerar en av sina soldater i en meningslös, snarare teatralisk än storslagen gest.⁹⁶

Katastrofen, Poltava, skildras som ett utslag av militärt vanvett. Karl XII är ett barn vars värsta mardröm är att Peter den store ska skratta åt honom.⁹⁷ När dårska-
pen kröns av en order om avancemang av en bataljon fotfolk, når berättelsen en klimax, som har paralleller till händelserna på Sandhamn. Fältmarskalken konfronterar ursinnig kung Karl.

– Är det ers majestät, som befallt Lewenhaupt med fotfolket ställa sig upp mot fienden?

Den vanvördiga tonen gjorde konungen häpen, och som i ljuset från en plötsligt öppnad blindlykta såg han hur trött och kallt till och med hans närmaste gunstlingar i ringen stirrade på honom.

– Nej, – svarade han dröjande, men blef blossande röd, och alla forstodo, att han ljög.

Då slocknade hos den ursinnigt rasande fältmarskalken hvar sista glimt af vördnad och tro. Han gaf röst åt det agg och den förtviflan, som alla närt i dagar och månader. Den för sin sanningskärlek utskrikne konungen hade med ens degraderats till en bleserad knekt, som betett sig tölpaktigt och ville fria sig med plumpa undflykter. [...]

Konungen satt orörlig på bären. Inför hela troppen hade han skymfats, och hans blyghet och obenägenhet för tråtor hade narrat honom till en öofverlagd, ömklig lumpenhet. Hans egna män hade hört honom ljuga som en förhörd trosskusk. Han kunde icke återtaga sitt ord utan att än mer blotta sin skam. Den förnedring, han dragit öfver sig själf som människa, var honom outhärdligare än om han förlorat sin krona. Han ville rusa upp och kasta sig på en häst och rycka med sig de djupa leden, *hans* män, som ännu trodde att han var den af Gud utkorade. Men smärtorna i foten och den starka

afmattningen bundo honom. Kindema glödde ännu, men det var febersjukans hetta, och för första gången darrade huggvärjan i den hand, som han nu knappast mäktade höja.

– Båren för fronten! – ropade han. – Båren för fronten!⁹⁸

Men nu vänder också berättelsen. Från detta ögonblick av förnedring och litenhet börjar plötsligt porträttet av Karl XII växa för att successivt inta allt mer väldiga proportioner, medan ”folket” i sin tur övergår i en abstraktion.

– Och jag säger er, att aldrig, aldrig bland segerfanorna i forna år har vårt lilla folk trädt ovanskelig storhet så nära som i dag. [...]

Om en enda kan locka ett helt folk till så många offer, måste icke den mannen vara för mer än andra män! [...]

– Och det folket, som tålt så mycket... vill du förmäna det folket att i dag trycka fast martyriets krona?⁹⁹

I den andra delen saknas det mesta av vedermödornas och lidandets naturalistiska skärpa. Skildringens fokus har flyttats till kungen som upptar allt mer plats. En sagoton har krupit in, inte minst när skildringen flyttas till Heidenstams romantiska favoritmiljö – det orientaliska Turkiet. Kungens män som fortfar att försöka tala förnuft med honom, avvisas nu med magnifika gester och står slagna av förälskad vördnad. Till och med de turkiska kvinnorna blomsterhöljer honom och utropar: ”– Allah, om vi hade en sådan herre!”¹⁰⁰

När till sist Karl XII återvänder till Sverige beskrivs svenskarna som missnöjda, håglösa och själviska, som – likt den mjuka och lealösa Tolle Årasson: ”Det är mört och mjukt alltihop på den karlen!”¹⁰¹ Bara inför kungens inspirerande ledarskap desperat, närmast mot sin vilja höjer han sig långt över sig själv: ”– Jag ville döda den mannen... och nu vill jag frälsa honom, bara därför att jag nyss har sett honom och hört honom tala! Så gör han oss då alla med en blick till sina tjänare!”¹⁰² Alltmedan Karl käckt gjuder mod i bussarna och skriver filosofiska traktat i fältlägret: “[...] det är bara något lappri som jag satte ihop en afton där nere i Lund.”¹⁰³ Det är följdriktigt att romanen, bortsett från en epilog, utmynnar i kapitlet ”En hjältes likfärd.”

Ett drygt år senare, när Heidenstam håller på att avsluta den andra delen av *Karolinerna*, har elitismen inte bara slagit rot utan ytterligare förstärkts. I ett långt brev till Ellen Key inför julen 1897 skriver han:

– Om något är ett farligt rop, då är det ropet på folklighet, emedan det just i våra dagar blifvit det medelmåttigas, det grundas, det stillaståendes röst. Låt oss förvandla oss, växla snurra, röra oss, lefva! Hvarför sätta vårt kvarnhjul i ett vatten, som icke längre flyter, icke är en kraft till rörelse? – Måhända kan folket gifva oss aftonbladistiska venstermän, som hushålla och klämma efter en del byråkratiska ligor. Det vore

en motsägelse att begära ett folkligt upplysningsparti. Ett upplysningsparti fordrar ju kunskaper. [...]

En Brantings eller herr Svenséns folklighetsprat kan jag endast kalla välmenande enfald. Låt oss vara välmenande på ett lifaktigare sätt. Låt mig en än gång erinra om tsar Peter, som dog öfvergifven, utskrattad, hatad som en tyrann. Det finns andra heliga martyrer än folklighetens naiva förespråkare! [...]

Och ännu en sak. Vetenskapen och filosofien ha länge sedan afskaffat populäriserandets trälakläder. Diktare och konstnärer kämpa för samma mål och få hugg och slag och hån och falska värdesättningar af folklighetens allt annat än fjärrsynta målsmän. Till och med högern har blifvit folklig. En liten lätt ton af folklighet är nämligen det menlösaste af allt. Icke vill Ellen Key gifva dessa grunda betraktare af inbillningens alster, nytt vatten på sina hjul.¹⁰⁴

Branting, som, i sin kamp för yttrandefriheten, ursinnigt hade tagits i försvar av Heidenstam mindre än tio år tidigare, är nu bara värd förakt. Men så hade Branting skrivit ett rasande försvar för Fröding i *Social-Demokraten*. Emil Svensén, som också pekats ut, var en av de anonyma skribenterna bakom *Aftonbladets* två första artiklar 1896. Nu är det istället despoterna som är de heliga martyrer Heidenstam identifierar sig med. Peter den store, som beskrivits som barbarernas ledare i skildringen från Narva, är en hjälte och ur de ”populäriserande trälakläder” han vill avskaffa kan man lätt se Frödings sorgmodiga, pincené-prydda person kika fram.¹⁰⁵

Folkligheten hade blivit en omöjlighet, men Heidenstam eftersträvade ändå det publika genomslag han saknade. Det naturliga alternativet var nationaldiktarens roll, en identitet som egentligen var närmast besläktad med det utdöende mecenats- och tjänstemannaförfattandet. Staffan Björck drar i sin grundliga genomgång en gräns från 1897. Det är därefter han kan fixera den allt mer konservativa nationalisten.¹⁰⁶ Heidenstam blir profeten som står över alla partibildningar, men som därför också saknar hemmahörighet bland, och närhet till de människor han säger sig företräda. När avståndet ökar flyter individerna ihop till en massa som suddas ut till ett begrepp. Från piedestalens höga men trånga position gav Heidenstam välklingande, bärande ton åt idéer som *Ett folk* (1902) och andra historiska konstprodukter. Det innerliga förbehölls den ensamman, isolerade centrallyriken. Så ekade författandet ut och tystnade efter *Nya dikter* (1915), när Heidenstam bara var 55 år och hade fått alla de insignier ett officiellt författarskap kunde få. Visserligen planerade han att ge ut sina memoarer, men när han hade nedtecknat barndomen och skulle återkalla sin författarkarriär förmådde han inte längre skriva ned sitt liv. De efterlämnade manuskripten slutar 1887, året före debuten och genombrottet.¹⁰⁷

ABSTRACT

David Gedin, "Miserable Wretches Are We", new light on Heidenstam's attack on Fröding in 1896.

In 1896 Gustaf Fröding's poem "En morgondröm" ("A morning dream") was prosecuted for indecency. Fröding himself, who was popular with the public, was not held responsible for the poem. It was said he was sickly and lacking in judgment. Instead, the newspapers pointed to his close acquaintance, Verner von Heidenstam, as the responsible party. Heidenstam, it seems, panicked. He demanded that Fröding reject the accusation and tried not to take any part in defending the poem.

According to the established view, these events were solely the result of Heidenstam's thoughtlessness, but newly released letters from Heidenstam to his closest friend, Oscar Levertin, sheds new light on the issue.

The letters show Heidenstam demeaning and disparaging Fröding long before any legal action took place. Probably, this was done as a part of Heidenstam's effort to create a new rôle or position for himself as a writer. In contrast to the socially conscious authors of the 1880's, Heidenstam established himself as an aristocrat, contemptuous of the bourgeois audience, whose sole artistic responsibility was aesthetic, not ethical.

Society, however, did not yet support that kind of artistic identity. There were only a few scholarships and the critics still regarded themselves more as servants of the public than interpreters and mediators of the authors. Though Heidenstam did more than anybody to change the situation, by the founding of the Swedish Writers' Union in 1893 and by turning the newspaper *Svenska Dagbladet* into a forum for modern criticism in 1897, writers like Selma Lagerlöf and Gustaf Fröding could still succeed in combining a large audience with artistic status. Among them, Fröding was the most dangerous competitor to Heidenstam by also being a male poet.

At this particular time, when Heidenstam seemed about to conquer the larger public with his novel about Charles XII, *Karolinerna*, he was, in effect, directly challenging Fröding's position. Privately discrediting Fröding among their colleagues meant he could not later officially defend him without losing respect. Also, if his actions were made public, it would be a fatal blow to the elitist position he had created (in contrast to the more savage rôle of the still dominating Strindberg).

At the time of the fast and dramatic development leading up to the trial, Heidenstam was in Norway. Because of the delay in the flow of information, his attempt to control the events turned into a bizarre farce, where his actions only kept making his situation worse, until he declared himself too ill to participate and withdrew into isolation.

During all of this Heidenstam was working on *Karolinerna*. Interestingly, at this time the novel changes from being a study of the Swedish people during a tragic time of hardship and sacrifices, into a hagiology of the misunderstood hero-king. Though it could be argued that Heidenstam already had begun shifting from what appears to be a genuine feeling for ordinary people towards the abstract notion of the Nation, events during those frantic weeks in 1896 seem to have had a decisive alienating effect on him. After this point popular culture in Heidenstam's view was equivalent to vulgarity.

NOTER

- 1 Fredrik Böök *Verner von Heidenstam* (1946) 2:a uppl. 1959, s. 277. Att Böök var i händerna på föremålet för sin biografi är uppenbart: skaldens ”unge beundrare” upptar bland de största utrymmena i personregistret.
- 2 Germund Michanek *En morgondröm*, akad. avh. Uppsala univ., Uppsala 1962, s. 138.
- 3 John Landquist *Gustaf Fröding. En biografi*, Stockholm 1956, s. 266–68.
- 4 *Aftonbladet* 10.10 1896. Böök, s. 205. Landquist, s. 266. Michanek, s. 220.
- 5 Böök, s. 205.
- 6 Landquist, s. 266–67. Michanek, s. 293–94.
- 7 Adolf Paul ”Ett Fröding-minne.” *Hufvudstadsbladet* 3.5 1931. Heidenstam berättar också om uppfinningen, dock som kollektiv, på baksidan av kuvertet i brev till Edvard Alkman 22.8 1896. (Brev till Alkman, Olle Holmbergs avskrifter, KB:s saml., efter Per Gedin *Litteraturens örtagårdsmästare. Karl Otto Bonnier och hans tid*, Stockholm 2003, s. 247–48.)
- 8 Brev till Edvard Alkman från Heidenstam 18.9 1896. (Avskrift, KB:s saml.)
- 9 *Gustaf Frödings brev 2*, utg. och red. av Germund Michanek & Ingvald Rosenblad, Arlöv 1982, nr 474, s. 272–74. Landquist, s. 267–68. Michanek, s. 218–25, 289–91.
- 10 Michanek, s. 291–94, citat s. 294.
- 11 Utan att använda hans speciella terminologi bygger analysen i hög grad på Pierre Bourdieus perspektiv. Primärt som de sammanfattats och utvecklats i *Konstens regler (Les règles de l'art)*, Paris 1992. Sv. övers. av Johan Stierna, Stockholm/Steegh 2000). Det vill säga här i första hand föreställningen att konstnären i och genom både sin person och sina verk omformar och skapar en ny verklighet, som i sin tur är integrerad i och påverkar samhället som helhet. Både målet och medlet är att bygga upp en sådan prestige att han/hon får makt att bestämma tidens estetiska värderingar. Det är viktigt att betona att detta normalt inte kan ske annat än genom att konstnären *på allvar* hävdar – gestaltar och personifierar – sin och konstens uppgift enligt den nya föreställningen. Trots den i mycket kritiska framställningen nedan, menar jag att Heidenstam spelar en alltför förbisedd och oerhört betydelsefull roll i utvecklingen mot en modern ”fri” författarroll i svensk litteraturhistoria.
- 12 Heidenstam *Renässans*, Stockholm 1889, s. 6. Lundegård etablerar sitt begrepp i *Afton-Tidningen* 9.6 1910.
- 13 Brev till Geijerstam från Heidenstam 14.10 1889. (GUB:s saml.)
- 14 13.5 1888, strax efter debuten, skrev t.ex. Geijerstam från Värmdö, där han för ögonblicket var bosatt, och bjöd in Heidenstam: ”När så din bok kom kände jag det som ett välgörande, djupt andetag. Det var den gladaste, mest hoppfulla känsla, jag på länge haft. Och därför är det mer än en vanlig inbjudning, när jag ber dig icke glömma ditt löfte att ta din fru med dig och komma hit ut.” (KB:s saml.)
- 15 Se David Gedin: ”Fähundarna på Alhambra. – Heidenstams skildring av sitt och Strindbergs sista möte.” *Strindbergiana* 18, s. 122–40, Stockholm 2003.
- 16 Brev till Albert Bonnier 21.9 1889. (Bonniers förlagsarkiv.) Äv. Bonnier V: 79–80, Böök

1957, s. 96–97. Också den både beundrande och lojala biografen konstaterar i den efterföljande kommentaren att Heidenstam uppenbarligen målmedvetet eftersträvade en leddarroll.

17 Brev till Levertin från Heidenstam 7.12 1888. (KB:s saml.)

18 Utgångspunkten är att han tycks misstänka att Levertin eventuellt inte skulle vilja stå för skriften offentligt, eftersom den ju var ett angrepp på den senares närmsta litterära vänner. (Se till exempel brev till Levertin från Heidenstam 19.2 1890. KB:s saml.)

Få författare har så konsekvent som Heidenstam arbetat på sin egen berömmelse och odödlighet. Alltifrån då han lät Snoilskys brevberöm av debuten vandra runt i pressen till arrangemangen på Övralid som syftar till att hålla minnet levande.

19 En längre utredning om författarnas relation till statskyrkan finns i David Gedin *Fältets herrar. Framväxten av en modern författarroll. Artonhundratalet* (kommande avh. Stockholms univ. 2004.)

20 Heidenstam *Hans Alienus* 1–3, Stockholm 1892, I:53.

21 När Karl Otto Bonnier räknar upp förlagets framgångar under decenniet framhåller han Topelius *Fältskärens berättelser* med Carl Larssons illustrationer, Mathilda Langlets *Husmodern i staden och på landet*, lektor Oscar Svahns humoristiska *Våra Öfverliggare*, Stanleys reseskildringar från Kongo, C. G. Wrangels *Handbok för hästvänner*, Richard Kaufamns *Pariserlif på 80-talet*. och August Blanchés *Samlade Skrifter* Det enda yngre författarskap som omnämns som en framgång är Sven Hedins första reseskildring 1887 och Strindbergs *Hemsöborna* samma år, medan Karl Otto Bonnier ifråga om övriga åttitalister gång på gång betonar hur likgiltiga bokköparna var. (KO Bonnier *Bonnier – en bokhandlarfamilj IV*, Stockholm 1931, s. 49, 87, 167–74) Ang. åttitalisternas upplagor och inkomster se äv. Karl-Erik Lundevall som konstaterar att: ”Bortsett från Strindberg och möjligen Leffler räckte dessa honorar knappast till en hygglig levnadsstandard.” (Lundevall *Från åttital till nittital. Om åttitalslitteraturen och Heidenstams debut och program*, akad. avh. Stockholms högsk., Stockholm 1953, s. 167–74. Citat s. 174.)

22 Brev till Heidenstam från Geijerstam 15.10.89. (KB:s saml.)

23 *Renässans*, s. 20–21, 41–42.

24 Brev till Levertin från Heidenstam 25.2 1890. (KB:s saml.)

25 Heidenstam, *Från Col di Tenda till Blocksberg*, Stockholm 1888, s. 45. Böök, s. 83.

26 *Från Coli di Tenda...*, s. 43, 200–16.

27 Bonnier IV:184.

28 Heidenstam *Endymion*, Stockholm 1889, s. 1.

29 *Hans Alienus* I:92–93.

30 Se David Gedin *Fältets herrar* (kommande avh. 2004).

31 Brev till Levertin från Heidenstam 2.7 1889. (KB:s saml.)

32 *Ord och Bild* 1896, s. 148, 151.

33 Se t.ex. Per Gedin *Litteraturen i verkligheten*, Smedjebacken 1997, s. 98–100.

34 Brev till Ellen Key från Heidenstam 25.2 1898. (KB:s saml.)

35 Karl Otto Bonnier *Bonniers – en bokhandlarefamilj V*, Stockholm 1956, s. 9.

36 En långt mer grundlig genomgång av Heidenstams nationalism är naturligtvis Staffan

Björcks *Heidenstam och sekelskiftets Sverige. Studier i hans nationella och sociala författarskap*, akad. avh. Lunds univ., Stockholm 1946.

- 37 Se t.ex. *Renässans*, s. 24 etc., och prologen till *Endymion*. Jfr med t.ex. ”Om svenskarnes lynne” (*Ord och Bild* 1896, s. I–II.)
- 38 *Ord och Bild* 1896, s. 9, 8, 10–11.
- 39 Heidenstam ”Karl XII och det tragiska.” i *Tankar och teckningar*, Stockholm 1899, s. 38–39.
- 40 Brev till Levertin från Heidenstam, midsommar 1893. (KB:s saml.)
- 41 Brev till Levertin från Heidenstam 29.7, 8–9.9 1893. (KB:s saml.)
- 42 Brev till Levertin från Heidenstam 14.6 1896. (KB:s saml.)
- 43 Brev till Geijerstam från Heidenstam, enl. Böök, s. 202.
- 44 Brev till Levertin från Heidenstam 14.6 1896. (KB:s saml.) Äktenskapet höll till 1903, då Heidenstam gifte om sig med Greta Sjöberg, sjuåttio år.
- 45 Brev till Edv. Alkman från Heidenstam 12.6 1896. (Avskrifter, KB:s saml.)
- 46 Brev till Levertin från Heidenstam 21.7 1896: ”Jungfrun är, som du antagligen vet, en vild sagoklippa ute i hafvet. Samtliga gäster nedresa måndagen den 27 kl. 9 [? möjl. ”4”] på aftonen med ångfartyget Ronneby till Oskarshamn. Där föras vi af en mindre båt ut till ön tisdag kväll. Hela natten tillbringas där och där förrättas den mesterliga cermo- nien vid fackelsken. Hvar gäst medför ett lakan och en nattskjorta att påtagas utanpå kläderna till antik kostymering. Eklöfskransar och annat anskaffas genom feststyrelsen. Vi blir bort 15 personer: Mörners, Engström, Wrangel, Anderson-Topelius, Ankarkrona m.fl. – men inga icke-konstnärer.
- Artisterna tänker på att utdela en illustrerad niddning, kallad Jungfruns Nattblad. [Namnet ändrades som framgår till ett något mindre provokativt.] Detta skall dock för- bli en hemlighet så länge.” (KB:s saml.)
- 47 *Evoi Evoi*, faksimilutgåva 1996.
- 48 Brev till Heidenstam från Geijerstam 21.7 1896. (KB:s saml.) Brev från Heidenstam till Geijerstam, juli 1896. (GUB:s saml.)
- 49 Böök, s. 203, citat s. 198.
- 50 *Ord och Bild* 1896, s. 145–55. Björck, s. 212.
- 51 Beräkningen av arvodet enligt SCB:s levnadskostnadsindex. Jämförelser i fråga om pen- ningvärde måste ske med viss försiktighet bland annat med tanke på inkomstklyftornas förändring.
- 52 Enligt förlagets arkiv trycktes dock den andra delen i en första upplaga om 5 000 ex. 1898, vilket skulle innebära att Heidenstam fick nöja sig med 13 000:–. Men framgången med *Karolinerna* resulterade dels i att hans båda diktsamlingar sålde slut och kom i nya upplagor 1900, att ett antal upplagor av *Samlade skrifter* började utges från 1910 och framåt, liksom att även *Karolinerna* kom att tryckas om med tre-fyra års mellanrum, gång på gång, först separat, sedan inom *Samlade skrifter* ända in på 1950-talet. (Bonnier V:85–86. Uppgifter ur Bonniers förlags arkiv, produktionsböckerna.)
- 53 Också Fredrik Böök menar, som nämnts, att föreställningen var noggrant regisserad för att väcka uppmärksamhet. (Böök, s. 203.)

- 54 *Nya Dagligt Allehanda*, torsd. 30.7 1896.
- 55 *Dagens Nyheter* 31.7 1896. Den anonyma notisen var skriven av Pehr Staaff, enl. Landquist, s. 263.
- 56 Enligt brev till Edv. Alkman från Heidenstam, 28.8 1896. (Avskrift, KB:s saml.)
- 57 Brev till Levertin från Heidenstam, Sandhamn, odaterat. (KB:s saml.) Det är intressant att notera den så ytterst misogynna Heidenstams homosociala spel med Levertin. Snart efter att Levertin tagit första kontakten med den just debuterade kollegan 1888 inleder Heidenstam en veritabel uppvaktning brevlades: ber om hjälp, frågar om råd, tackar översvallande, insisterar gång på gång att få hans porträtt (en vedertagen form för att skapa intimitet) och hotar slutligen med att han annars ska teckna en karikatyr att ha att titta på: ”Alltså sänd istället ditt verkliga porträtt. Och glöm inte bort mig.” (6.6 1889. Se även det lekfulla tackbrevet för hjälp med Tiveden-dikterna 7. 8 1888, KB:s saml.) Levertin är i det längsta reserverad (se hans tämligen skeptiska brev till Edvard Brandes ang. författarskapet 1888, 31.7 1889, *Georg och Edv. Brandes brevväxling med svenska och finska författarare och vetenskapsmän II*, utg. av J. Landquist, Stockholm 1942, s. 48, 55.) Men i och med sammanträffandet i Davos, vilket resulterar i *Pepitas bröllop*, faller han uppenbarligen till föga. Per Rydén beskriver i en artikel i tidskriften *Ikoner* (nr 6/2002) hur ”[...] Verner och Oscar fann varandra i ett slags förälskelse.” Liksom hur de betecknar sin relation som en förlovning. (s. 11.) Heidenstam som lever ut sin fysiska sexualitet med mängder av kvinnor, försöker också – oroad över Levertins celibat – ordna att denne ska inleda en förbindelse med hans egen älskarinna, som Heidenstam ska ta med till Uppsala där Levertin innehar sin docentur. (Odat. brev till Levertin från Heidenstam, KB:s saml.) Man kan likaså notera hur Heidenstam gång på gång aktualiserar gränsen mellan manlig vänskap och erotik och diskuterar vad den omfattar, t.ex. i ett brev samma år som händelserna kring ”En morgondröm”: ”Hjärtligt tack för dina två långa och kärleksfulla bref. Förlåt att jag brukar det senare epitet, som egentligen tillhör erotikens ordbok, men det synes mig i vissa undantagsfall äfven vara värdigt ett rum i vänskapens.” (Brev till Levertin från Heidenstam, Athen, 29.3 1896. KB:s saml.) I brevet om Fröding ovan finns inte bara erotiska övertoner i tilltalet, utan ett möjligt triangeldrama skissas snabbt innan det avfärdas. Det aningen kokett retsamma blir också distinkt av att Fröding och Levertin hade ett ganska spönt förhållande, allt sedan *Guitarr och dragharmonika* hade skytt Levertins *Legender och visor* 1891, och Fröding dessutom skrivit en tämligen kritisk recension av densamma. Den estetiska debatten och oenigheten mellan de båda fortsatte under större delen av nittitalet. Ang. Heidenstam, se också beskrivningen av Fröding nedan, i brevet till Levertin 20.9 1896, och fantasierna om det manliga könsorganet som spegel för karaktären i den *manlige* granskarens ögon.
- 58 Bonnier IV:233. Ang. Heidenstams uppmuntran se Adolf Paul ”Frödings ’bekännelser’” i *Svenska Dagbladet* 13.12 1923 och ”Ett Frödingminne” i *Hufvudstadsbladet* 3.5 1931. Se äv. Landquist, s. 265, Michanek, s. 135–38.
- 59 Citerat efter Michanek, s. 135.
- 60 Brev till Ellen Key från Heidenstam, 21.9 1896. (KB:s saml.) Se äv. Böök, s. 205, Micha-

- nek 1962, s. 138. I båda fallen med moderniserad stavning vilket i Bööks fall inkl. att ”icke” bytts mot ”inte”.
- 61 Daterat onsdag och ankomststämplat 24.9 (enligt Olle Holmbergs avskrift) vilket var en torsdag. (KB:s saml.)
- 62 Landquist betonar också rivaliteten som förklaring, s. 266.
- 63 Bonnier IV:231. Upplagesiffror även från produktionsböckerna, Bonniers förlags arkiv.
- 64 *Frödings brev* 2, s. 264. Äv. Bonnier IV:233, Michanek, s. 136.
- 65 KB:s saml. Citerat äv. av Böök, s. 205, Michanek, s. 138, i båda fallen med moderniserad stavning och några mindre fel i avskriften.
- 66 Att Heidenstam stavade Oscar med ”k” är typiskt för denna tid och de osäkra stavningskonventioner som rådde. T.ex. tillskrivs Heidenstam själv ibland med ”Werner”.
- 67 Enligt Adolf Pauls beskrivning i *Svenska Dagbladet* 13.12 1923. Äv. Landquist, s. 265, Michanek, s. 135.
- 68 Brev till Edvard Alkman från Heidenstam. Blyertsdaterat 23.8 1896 enligt Edv. Alkmans avskr. Ankomststämplat 24.9 1896, enl. Olle Holmbergs avskr. (Avskrift, KB:s saml.)
- 69 Landquist, 266–67. Även Michanek, s. 293.
- 70 Eftersom Landquist inte hade tillgång till datum är han avsiktligt diffus ifråga om tillkomsten, men beskriver den som sprungen ur samma reaktion som resulterade i telegrammen 13.10, alternativt senare. Han för också fram att Heidenstam uppfattade sin karriär som hotad. (Landquist, s. 266)
- 71 KB:s saml. Avskrifterna i Edvard och Annastinna Alkmans samling är delvis slarvigt gjorda, och jag har ändrat uppenbara korrekturfel efter att ha jämfört med Olle Holmbergs avskrifter.
- 72 Karl Staaff var den första som fick manuskriptet av Fröding. Detta för han i sin tur skulle be om andras omdömen, i första hand just Ellen Keys. Båda hyllade dikten. (Michanek, s. 127–31)
- 73 Trots att frågan är helt irrelevant har Keys eventuella sexuella erfarenheter återkommande lyfts fram, speciellt utifrån hennes kärleksrelation till Urban von Feilitzen (sign. ”Robinson”). Men att de aldrig hade någon fysisk relation vittnade Key själv om, helt opåkallat och utan namns nämnande, i ett brev till Heidenstam 22.12 1900: ”Men jag har lefvat en [stor kärlek] – gifvit mitt lif åt den – alla mina lyckomöjligheter som maka och mor, emedan min kärlek tillhörde en bunden man, som ej ville svika sina barn och deras mor; ingendera af oss ville hafva ett hemligt erotiskt samlif – aldrig blef jag hans älskarinna; bref och några sammanträffande då och då, voro all min lycka dock – så stor var min känsla att den bar mig öfver allt detta, tills hans hustrus plåga af förhållandet slutade det. (efter sju års tid!)” (KB:s saml. Olle Holmbergs avskrifter.)
- 74 Brev till Levertin från Heidenstam, Odat. (KB:s saml.)
- 75 Se t.ex. brev till Levertin från Heidenstam 23.9 1893, samt odat. (KB:s saml.)
- 76 *Aftonbladet* 10.10 1896.
- 77 David Bergström redogör för de olika, lätt tragikomiska turerna kring och personerna bakom de osignerade artiklarna i brev till Heidenstam 26.10 1896 (KB:s saml.) Se även Per Hallströms brev 28.10 1896 till Georg Brandes i *Georg och Edu. Brandes brevväxling*,

- s. 224–25. Michanek redogör för förloppet, s. 220–21.
- 78 Brev till Levertin från Heidenstam 13.10 1896. (KB:s saml.)
- 79 KB:s saml. Jämför även här hur Heidenstam nu betonar Frödings hälsa i motsats till tidigare.
- 80 Brev till Edv. Alkman från Heidenstam 15.10 1896. (Avskrift, KB:s saml.)
- 81 Frödings svar infördes i *Aftonbladet* 14.10, men är daterat 13.10. (Se äv. Böök, s. 206. Landquist, s. 266. Michanek, s. 290)
- 82 Brev till Edv. Alkman från Heidenstam, poststämpl. 17.10 1896 (Avskrift, KB:s saml.)
- 83 Böök, s. 206–07.
- 84 Försvarsartiklar infördes i *Upsala nya tidning*. Den 10.10 citerade man dels ur Hj. Brantings ursinniga försvarsartikel i *Social Demokraten*, men bidrog med ett eget likaledes fördömande inlägg mot "[...] myndigheternas skymfliga schvotteringsförsök mot vår populäraste skald och största diktarbegåfning [...], liksom mot angreppen i *Aftonbladet* och i *Nya Dagligt Allehanda*. Den 14.10 följde man upp med en rasande genomgång av kritiken mot "[...] en diktsamling, som står långt före de föregående i lyrisk kraft och inspiration [...av] vår populäraste skald, Gustaf Fröding.". Se även Michanek, s. 224.
- 85 Fröding undertecknade med "Runius d.y." den imponerande "rim-pokal" som han skickade som hyllning Heidenstam och hans brud, och även publicerades i *Evoi Evoi*. Signaturen är en reverens till den tidige 1700-talspoeten och Bellmanföregångaren Johan Runius.
- 86 Edvard Brandes hade skrivit en positiv recension i *Politiken* 16.10. Samma dag tackade Fröding ja till ett erbjudande från Georg Brandes om stöd. Dennes artikel publicerades dock först den 26:e i norska *Verdens Gang*. (Brev till Brandes *Frödings brev* 2:477, s. 276–78. Michanek, s. 228)
- 87 Heidenstam är inte heller nu, så vitt det går att förstå, helt sanningsenlig. Det förstnämnda brevet bör vara Frödings "Din ovän"-brev från 15.10. Cecilia Frödings brev 16.10, gav omedelbart en öppning till fred genom att skylla misshälligheterna på tidningarnas rapportering. Men i motsats till vad han påstår ska inte Heidenstam ännu ha svarat vid denna tidpunkt. Först i ett brev daterat 24.10 låter han Olga förmedla hans förklaring att telegrammen i själva verket skickades av omtanke om Fröding, etc. (Se Michanek, s. 291–93.)
- 88 Brev till Heidenstam från David Bergström 22.10 1896. Se äv. brev 26.10 om turerna kring författarna bakom *Aftonbladet*-artiklarna. (KB:s saml.) Michanek redogör för sammanhanget, s. 220–21.
- 89 De inskjutna orden gör meningens betydelse lite svårbegriplig. Men utifrån sammanhanget, liksom att inga andra brev från Fröding till Heidenstam från denna tid tycks existera, bör det vara "Din ovän"-brevet (15.10 1896) som Heidenstam skickar till Levertin och sedan återfår.
- 90 Fröding påstod som nämnts att Heidenstam plagierat hans dikter.
- 91 Brevet är enbart daterat oktober, men Heidenstam har uppenbarligen hunnit få David Bergströms brev från 22.10 1896 om jury sammansättningen.

- 92 Brev till Eva Acke från Heidenstam 23.10 1896. Citerat efter Böök, s. 206. Äv. Michanek, s. 292.
- 93 ”Gröna gången” resp. ”Gunnel Fatburshustru”. (Verner von Heidenstam *Karolinerna. Berättelser* I, Stockholm 1897.)
- 94 *Karolinerna* I: ”En predikan”, ”Trontagaren”.
- 95 *Karolinerna* I: ”Femtio år efteråt”, ”En snygg hvit skjorta” resp. ”Poltava”.
- 96 *Karolinerna* I: ”Det befästa huset”. Publ. äv. i *Ord och Bild* 1896, s. 121–29, och skrevs m.a.o. före Sandhamnsvistelsen.
- 97 *Karolinerna* I:255–56
- 98 *Karolinerna* I:261–63
- 99 *Karolinerna* I:297–98, kap. ”Vid rådsbordet”.
- 100 Verner von Heidenstam *Karolinerna. Berättelser* II, Stockholm 1898, s. 91.
- 101 *Karolinerna* II:278. Böök citerar repliken och menar att Heidenstam personifierade den allmänna opinionen i Tolle Årasson. (Böök, s. 227.)
- 102 *Karolinerna* II:305.
- 103 *Karolinerna* II:295.
- 104 Brev till Ellen Key från Heidenstam 22.12 1897. (KB:s saml.)
- 105 *Karolinerna* I:129–37 kap. ”Marodörernas drottning”.
- 106 Björck, se t.ex. s. 238–39.
- 107 Heidenstam *När kastanjerna blommade. Minnen från Olshammar*, utgivn. av Kate Bang & Fredrik Böök, Stockholm 1941. Egentligen återges bara barndomsminnen, samt en skildring av hans fars sista tid 1887 (om än ett kort omnämnande av hans mors död). Den etablerade förklaringen till det avbrutna arbetet är annars hans svårigheter att skildra sin mormors far, generalen Ernst von Vegesack som avsattes av Gustav IV Adolf och dog utfattig.